

GEÇ OSMANLI-ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE FUTBOL VE SİYASET İLİŞKİSİ*

 Hüseyin SAY**

ÖZET

Türkiye'de futbol, bu topraklarda oynanmaya başladığından beri siyaset ile iç içedir. Saraya yakınlığı nedeniyle ayrıcalıklı bir konumda olan Galatasaray Lisesi öğrencileri hariç, Türk ve Müslüman tebaanın 1908'e kadar futbol oynaması ve futbol takımı kurması yasaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmesiyle futbol, Cemiyet'in politikasına paralel olarak milliyetçi bir karakter göstermiştir. Bu dönemde takımlar, Cemiyet'le bir şekilde ilişki kurmuş ve belli avantajlardan yararlanmak istemişlerdir. Aynı zamanda Cemiyet de futbolun kitleleri etkileme gücünü kullanabilmek adına futbola yönelmiştir. Futbolun siyasetle olan ilişkisi değişen tüm koşullara rağmen Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde ve Tek Parti Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de sürmüştür. Takımlar, değişen koşullara hızlıca adapte olmuş ve siyasete yakın durarak belli imtiyazlara sahip olmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada futbolun Osmanlı İmparatorluğu'na girişinden, tek partili Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'ne kadar olan serüveni, siyasete yakınlık bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *futbol, siyaset, Osmanlı, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Tek Parti Dönemi*

The Relationship Between Football and Politics in Turkey in the Late Ottoman-Early Republic Periods

ABSTRACT

Football in Turkey has been associated with politics since it first began to be played in these territories. Except for the students of Galatasaray High School, which was in a privileged position due to its proximity to the palace, Turkish and Muslim subjects were forbidden to play football and establish football teams until 1908. After the Committee of Union and Progress came to power, football took on a nationalist character in parallel with the policy of the Committee. In this period, the teams established a relationship with the Committee and wanted to benefit from certain advantages. At the same time, the Committee also turned to football in order to use its power to influence the masses. Despite all the changing conditions, the relationship between football and politics continued during the First World War, the War of Independence and the Single-Party Period of the Turkish Republic. Teams quickly adapted to changing conditions and preferred to have certain privileges by staying close to politics. In this study, the adventure of football from its beginning in the Ottoman Empire to the Single-Party Period of the Republic of Turkey is analyzed in the context of proximity to politics.

Key Words: *football, politics, Ottoman, Committee of Union and Progress, Single-Party Period*

* Bu makale, yazarın Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında hazırlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Balıkesir / TÜRKİYE, huseyinsay@windowslive.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Say, H. (2025). Geç Osmanlı-erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de futbol ve siyaset ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(48), 125-148. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1505350>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 26 Haziran / June 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 4 Temmuz / July 2024

Giriş

Batı'daki muadillerinin aksine Türkiye'de futbol kulüpleri; hiçbir zaman herhangi bir dinsel, mezhepsel, ideolojik veya sınıfsal bir ikilik üzerinden rekabet etmemişlerdir. Futbolun Anadolu topraklarına geldiği yıllarda sınıf temelli bir sosyal tabakalaşma modelinden bahsedilemeyeceği gibi mezhepsel, dinsel veya ideolojik bir köktencilikten de bahsedilemezdi. Daha da önemlisi futbolun Osmanlı'da oynanmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Müslüman tebaanın örgütlenme hakkının olmaması sebebiyle gayrimüslimlere karşı örgütlenebilecek bir Müslüman kulüpçülüğü anlayışı gelişmemişti. Kaldı ki kurulan ilk Türk ve Müslüman kulüpleri (ki her biri şu veya bu şekilde milliyetçilik ideolojisini benimsemişlerdir) bu özelliklerini ön plana çıkarmaya başladığı yıllarda rakipleri olan diğer Türk ve Müslüman kulüplerine karşı bu vasıfları, herhangi bir karşıtlık teşkil etmeyecekti.

Türkiye'de futbol kulüpleri, herhangi bir karşıtlık üzerinden temellenmediği için rakipler arasında sürekli bir karşıtlık icat etme gereği duyulmuştur. Bazen Atatürk'ün hangi takımı tuttuğu üzerinde yoğunlaşmış, bazen İttihatçılık yahut Saray'a yakınlık üzerinden tartışma yürütülmüş, bazen darbecilik, bazen Demokrat Particilik, bazen de Türkiye'de veya Avrupa'daki başarılar yahut kendi aralarında oynanan *destansı* maçlar gibi hususlarda, *biz* ve *öteki* arasındaki farklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Son zamanlarda spor kamuoyunda ve taraftarlar nezdinde üretilen karşıtlıklardan biri de iktidara ve dolayısıyla Adalet ve Kalkınma Partisi'ne yakınlık veya uzaklık olarak zuhur etmiştir. İşin doğrusu futbolun Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Anadolu'da oynanışından veya oynanamayışından bugüne dek futbol, siyasetle daima yakın ilişki içinde olmuştur. Tüm futbol kulüpleri, ekonomik yahut bürokratik ihtiyaçlarını giderebilmek için siyasete en başından beri yakın durmuş, yakın durmayanlar ise bunun bedelini ödemiştir.

İktidarlar futbolu iki yönden ele alma eğilimi göstermişlerdir. Bu eğilimlerden ilki; futbolu işe yaramaz, tehlikeli, zararlı, kitleleri uyutan bir afyon ve benzeri olarak görmeyi tercih ederken ikinci eğilim; kitlelerin konsolidasyonu için futbolu yararlı bir araç olarak kullanmaya yöneliktir. Krallıklar, aşırı dindarlar, sosyalistler ve aşırı milliyetçiler genellikle futbola yönelik olumsuz bir tavır takınırken diktatörler ve merkez sağ; genellikle futbolu kitleleri konsolide etmek amaçlı kullanmıştır (Galeano, 2021: 53; Dikici, 2014: 254; Irak, 2013: 146; Ertekin, 2021: 47; Sarı, 2019: 126). Tabii tüm bu tasnif, *endüstriyel futbolun* bütün dünyayı peşinden sürükleyen, en popüler seyirlik spora dönüşmesiyle birlikte, günümüzde büyük ölçüde geçerli değildir. Günümüzde hemen hemen tüm iktidarlar, futbolun popüleritesinden yararlanarak kendilerine de popülerite devşirmek istemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda futbolun popülerliğinden ve milliyetçilikle olan yakın ilişkisinden faydalanmak isteyen ilk oluşum İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Saray ve Tek Parti, genellikle futbola olumlu bakmazken çok partili hayata geçişle birlikte futbol ve siyaset sıklıkla yan yana gelecektir.

Bu çalışmada futbolun Osmanlı İmparatorluğu'na girişinden, tek partili Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'ne kadar olan serüveni, siyasete yakınlık bağlamında incelenmiştir.

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Futbol

On dokuzuncu yüzyılda İmparatorluğun başkenti İstanbul gibi liman kenti olan İzmir, Selanik ve İskenderiye, dış dünyaya en yakın yerler olmalarından dolayı çok sayıda İngiliz'in yaşadığı kentlerdi. İngiltere'de popüler olan futbolun ilk olarak bu kentlerde oynanması tesadüf değildir. "Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki bilinen ilk futbol maçları, 1875 yılında Selanik'te İngilizler tarafından oynanmıştı. Bunu 1877 yılında yine İngilizler tarafından İzmir Bornova çayırında oynanan futbol maçları izlemiştir" (Gökçağı, 2008: 23). 1890'larda Selanik'te İngiliz, İtalyan ve Rumlar arasında sık sık futbol müsabakaları düzenlenmekteydi. Futbolun ilk olarak Selanik ve İzmir'de oynanmasının mantıklı sebepleri vardı. Başkent'in boğucu ve baskıcı

ortamı bu kentlere çok fazla sirayet etmediğinden, söz konusu kentler daha özgürlükçü bir ortama sahipti. Fakat Müslüman tebaanın futbol oynaması her hâlükârda yasaktı. İktidardan uzakta olduğu için görece özgür kentlerde bu yasak belki delinebilirdi ama dönemin mutaassıp çevreleri “mahalle baskısı” oluşturmak için yeterliydi.

Bir futbol kulübü kurmak teoride yasak olduğu için Osmanlı'da kurulmuş ilk kulübün hangisi olduğu tartışmalıdır. Orhan Şevki'ye göre ilk kulüp 1884'te Rumlar tarafından kurulan ve 1914 yılında adını Pera olarak değiştiren Ermis Kulübü'dür (2018: 2). Mehmet Ali Gökaçtı'ya göre İngilizler tarafından 1894 yılında kurulan Football Club Smyrna, ilk futbol kulübüdür (2008: 23). Dağhan Irak Anadolu'daki ilk spor kulübünün 1891 yılında, İzmir Başpiskoposu Hrisostomos ve iş adamı Emmanuel Samios tarafından kurulan Apollon olduğunu iddia eder (2013: 31). Cem Atabeyoğlu'na göre futbolun Osmanlı'ya gelişi 1890 yılıdır ve aynı yıl kurulan Football and Rugby Club, Osmanlı'daki ilk kulüptür (1991: 29). *Spor Ansiklopedisi*'ne göre futbol Selanik'te 1875 yılında, İzmir'de 1877 yılında oynanmış; kurulan ilk kulüp ise bisiklet, atletizm ve futbol alanında faaliyet gösteren ve 1891 yılında kurulmuş olan Cycling Club olmuştur (Perin vd., 1981: 9-10). Mehmet Yüce, belgelenmiş ilk Türk ve Müslüman futbol oyuncusunun Osman Efendi olduğunu öne sürer ve 1889 tarihli bir fotoğrafla iddiasını destekler (2018: 31). İbrahim Yılmaz, *The Constantinople Messenger* gazetesinin 5 Ocak 1881 tarihinde çıkan nüshasını dayanak göstererek Olympic Football Club üyelerinin söz konusu tarihte bir futbol maçı yaptıklarını belirtir (2021: 18-19). Şu hâlde kulüp, 1881'den de önce kurulmuş olabilir. Daha birçok kaynakta Osmanlı'daki ilk kulübün hangisi olduğuna ve ilk maçın nerede yapıldığına dair varsayımlar ileri sürülse de konuya ilişkin herhangi bir fikir birliği yoktur. Kesin olan şudur; Osmanlı'da ilk futbol on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru liman kentleri olan Selanik, İzmir ve başkent İstanbul'da oynanmıştır. Oynayanlar ise Osmanlı'daki azınlıklar veya İmparatorluk topraklarında yaşayan İngilizler ve İtalyanlardır. Müstear isimlerle futbol oynayan Türkler de nadiren görülmektedir.

Her ne kadar futbol açısından on dokuzuncu yüzyıl birtakım muğlaklıklar içerse de yirminci yüzyılda her şey daha kesin ve belirgin bir hâl almıştır. Kurulan ilk kulüplere dair karmaşa, kulüplerin çoğunun kurulup hızlıca yok olması ve bazen de kulüp gibi gözükebilecek gruplardan müteşekkil informel yapılar olmasından kaynaklıdır. İstanbul'da kök salabilmiş ilk kulüpçülük faaliyetleri İngilizler tarafından yapılmıştır. James Lafontaine, Henry Pears ve Horace Armitage tarafından kurulmuş olan Kadıköy, uzun süre ayakta kalabilen ve resmi maçlar oynayabilen ilk İstanbul kulübüdür. Rum futbolcu Yanni Vassiliadis'in iddiasına göre bir süre sonra takımda Rum futbolcu oynatıldığı için Kadıköy'den ayrılan İngilizler, Moda Kulübü'nü kurmuştur (Yüce, 2018: 91).

Zamanla eğlence amaçlı çabalar kurumsallaşmış ve 1903 yılında Kadıköy, Moda, Elpis ve İngiliz gemisinin takımı İmogenes'in katılımıyla İstanbul Futbol Ligi oluşturulmuştu (Acar, 2023: 30). Hatta Armitage, Pears ve La Fontaine'nin çabalarıyla İngiltere'den büyük bir şilt getirilmişti. 10 gümüş levhanın yer aldığı şildin üzerine her yılın şampiyonlarının ismi yazılacak ve 10 yılın sonunda en çok şampiyonluk kazanan kulüp, şildin ebedi sahibi olacaktı (Şenol, 2020: 167). Kurucu üç İngiliz'e göre abanoz ağacından yapılmış, gösterişli şilt sayesinde maçlar daha ciddi, kurallı ve heyecanlı olacaktı. Tam da üçlünün hayal ettiği gibi şilt sebebiyle rekabetler daha ciddileşmişti. Hatta şildin akıbeti, belki de Galatasaray ve Fenerbahçe arasındaki ilk büyük tartışmaya sebebiyet verecekti.

2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kurulan İlk Türk Kulüpleri ve İktidar-Futbol İlişkisi

Günümüzde bilindiği üzere, Beşiktaş (1903), Galatasaray (1905) ve Fenerbahçe (1907) kurulan ilk Türk kulüpleridir. Fakat bu ezber, tam anlamıyla doğru değildir. Zira Beşiktaş, “üç

büyükler” olarak tabir edilen kulüpler arasında futbola en geç başlayan kulüptür. Üç büyüklerden Galatasaray ilk, Fenerbahçe ise ikinci futbol kulübü olarak ele alınabilir. Ancak bunlardan da önce kurulmuş ve ömrü çok kısa sürmüş olan Black Stocking, ilk Türk futbol kulübüdür.

2.1. Black Stocking'in Kuruluşu ve Dağılışı

Fuat Hüsnü Bey ve arkadaşları ilk zamanlar Kadıköy'de oynayan İngilizleri hayranlıkla izliyordu. Fuat Hüsnü bir süre top toplayıcılığı bile yapmıştı ve zamanla sahaya dahil olmuştu. O dönemlerde kendisi bahriyeli olan ve babası da Paşa olan Fuat Hüsnü'nün kendi kimliğiyle futbol oynaması mümkün değildi. Hatta dönemin istibdat koşullarında bu, siyasal bir faaliyet olarak bile değerlendirilebilirdi. Yine de bir süre sonra Fuat Hüsnü ve Reşat Danyal öncülüğünde bir futbol kulübü kurmaya karar verildi. Birkaç gizli toplantının sonucunda Reşat Bey başkan, Mehmet Ali Bey umumi kaptan, Fuat Hüsnü Bey de kaptan yardımcılığına seçilmişti (Yüce, 2019: 106). Oyuncuların çoğunluğunun bürokratik seçkinlerin çocukları olması sebebiyle özgüvenle kurulmuş olan takımın ismi yine de Türkçe olmamalıydı; bu yüzden Black Stocking ismi verilen kulüp, 1901 yılında kurulmuş oldu.

26 Ekim 1901'de Black Stocking'in ilk ve son maçı Rumlara karşı oynanmıştı ve 5-1 mağlubiyetle sonuçlanmıştı. Fuat Hüsnü bu maç ile, gol atan ilk Türk futbolcu olarak kayıtlara geçmiştir. Journalci Ali Şamil'in deyişiyle “karşılıklı kaleler kurup Rumlarla aynı elbiseye labis oldukları hâlde top endahtı yaparak talim icra etmekte” (Görgün, 2017: 203) olan bu kişilere iktidarın müsamaha göstermesi mümkün değildi. Maç sonrası düzenlenen baskında Fuat Hüsnü Bey, maçı izlemeye gelen babası Amiral Hüseyin Hüsnü Paşa'nın faytonuna binerek kaçmıştı fakat takımın diğer kurucusu Reşat Bey yakalanmış, ceza olarak da Hariciye Nezareti'ndeki görev yeri değiştirilerek Tahran Sefareti emrine gönderilmişti. Fuat Hüsnü'nün de orada olduğu tespit edildiği için hakkında dava açılmıştı (Gökçaftı, 2008: 28). O sırada askeri öğrenci olmasından ötürü Kasımpaşa'daki askeri mahkemede yargılanan Fuat Hüsnü Bey, savcı Raşit Bey tarafından yukarıda bahsi geçen Ali Şamil'in zaptını yer alan ifadelerle suçlanmıştı. İddianame bununla da sınırlı değildi. Bir tür isyan provası içinde yer aldığı belirtilen Fuat Hüsnü Bey, oynadıklarının sadece oyun olduğunu anlatabilmek için mahkeme heyetini uzunca bir süre ikna etmek zorunda kalmıştı. Heyeti ikna etmeyi başarmış olan Fuat Hüsnü Bey, belki de babasının sayesinde küçük bir ceza almış ve dosyayı kapatmayı başarmıştı.

2.2. Galatasaray'ın Kuruluşu

Galatasaray'ın kurucusu Ali Sami Bey'in futbolla tanışması 1904 yılında Moda çayırında olmuştu. Kuzeni Suphi'nin ısrarıyla gittikleri bir futbol maçında kendi ifadesiyle “hem oyuna hem de sahadaki İngilizlerin sergilediği mücadeleye hayran kalan” Ali Sami (Gökçaftı, 2008: 32), gecikmeksizin futbol oynamaya koyuldu. İlk etapta Galatasaray Lisesi'nde her bir sınıfın ayrı bir takımı vardı.

Okulda Asım Tefvik ve Emin Bülent'in de katkılarıyla bir okul takımı oluşturulmuştu. İlk denemeler oldukça başarısızdı, zira sayıları iki yüzü bulan ve futbol oynamaktan ziyade rugby, güreş ve boksa benzeyen bir şeyi oynamakta olan öğrenciler sebebiyle gerçek anlamda futbol oynanamıyordu. Yine de oynanan şey futbol olmasa bile futbol yüzünden okul müdürü Abdurrahman Şeref Bey, birçok öğrenciyi cezalandırmıştı. Görünen o ki futbol, okulda oynanamayacaktı. Öğrenciler tıpkı diğer futbol meraklıları gibi çayırları mesken edinmişti. Dönemin çayırları bile siyasetle ilişkiliydi, zira bu çayırlarda padişahın atları için ot yetiştiriliyor ve belli dönemlerde de atlar bu çayırlarda otliyordu (Şenol, 2020: 142-145). Dönemin koşulları gereği, gerçek manada bir takım oluşturmak ve “bir isme malik olmak” riskli olduğundan Galatasaray, uzunca bir süre isimsiz olarak mücadele etti. Dönemin yabancı dilde yayın yapan gazeteleri, Galatasaray'ı “another team” olarak adlandırıyordu (Yüce, 2019: 152).

Zamanla Another Team, “Galata Sarayı Efendileri”ne dönüştü. Bu isim, doğrudan Galatasaraylılar tarafından koyulmamıştır. Takım, maçlar yaptıkça bu isim, rakiplerince yakıştırılarak ortaya çıkmıştır. Zira dönemin koşullarında herhangi bir örgütlenmeye izin verilmediği gibi içinde “saray” kelimesinin geçtiği bir örgütlenme, öğrenciler açısından son derece tehlikeli sonuçlar yaratabilirdi.

Tıpkı Black Stocking'in kurucuları gibi Liseli gençlerin de büyük kısmı elitlerin çocuklarıydı. Dahası okudukları lisenin kendiliğinden gelen ayrı bir prestiji de vardı. Her ne kadar lisede okuyan çok sayıda burslu öğrenci vardı ise de takımın oyuncuları o günlerde çok pahalı olan futbolun temel malzemelerini alabilecek bir refah düzeyine sahipti. İngiliz Economic Cooperative mağazasındaki Yanni Vasiliadis'in aracılığıyla Birmingham'dan getirilen William Schillcock mağazası kataloğundan forma, ayakkabı gibi gerekli malzemeler getirilmişti (Şenol, 2020: 241). Çok daha sonra kulübün kuruluş amacı oluşturulacak ve “bir isme, bir renge malik olan ve futbolu İngilizler gibi oynayıp Türk olmayan takımları yenmek” misyonunu edinecek Galatasaray, böylece kurulmuş oluyordu. Kulübün renkleri söyleneceye göre 2. Bayezid'de lisenin olduğu yere bir sultan mektebi kurulmasını öneren Gül Baba'nın yetiştirdiği benzersiz güzellikteki güllerden alınmıştı: Sarı ve kırmızı.¹ Kadıköy oyuncusu Horace Armigate'ın katılımıyla oyunun prensiplerini öğrendiler ve 1905'te ilk Müslüman-Türk takımı olarak lige katılan beşinci takım oldular. Elbette lig yöneticileri, sarayı karşılama almamak adına ilk etapta Galatasaray'ı lige almak istemedi ama sonunda katılım talebini kabul ettiler. İstibdat Dönemi'nde Galatasaray'ın kurulması cüretkâr bir hamleydi fakat saray tarafından görmezden gelindiler (Irak, 2013: 37-39). Saray, kulübün kurulmasını onaylamıyordu ama dönemin koşulları göz önüne alınırsa hoşgörüle karşılıyordu. “Hafiyeler futbolcuların peşinden dolaşıp yaptıklarını saraya haber verseler dahi, ciddi bir engellemeye kalkışmıyorlardı” (Gökçağı, 2008: 35). Böylesi önemli bir okulda yetişen geleceğin yöneticileri gözüyle bakılan gençleri, bir oyun için küstürmek, çok mantıklı değildi. Galatasaray'ın imtiyazlı konumu, kulübün sessiz sedasız kurulabilmesini sağlamıştı. Doğru tabir; “görmezden gelinme” idi. Belki de ayak sesleri duyulan meşrutiyet, sarayın Black Stocking'e yaptıklarını Galatasaray'a yapmamasına sebep olmuştu. Takım, kısa süre içinde elde ettiği başarılar neticesinde lise dışından belli bir taraftar kitlesi edinmeyi de başarmıştı. 1908 yılında ise ilk şampiyonluk gelecekti.

2.3. İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Fenerbahçe'nin Kuruluşu

1908 yılında ismi istibdatla özdeşleşmiş olan II. Abdülhamit'in anayasayı tekrar yürürlüğe koymasıyla ortaya çıkan özgürlük ortamı, birçok alanda önemli gelişmelere sebebiyet verecekti. Değişik alanlarda birçok dernek kurulmuş, siyasetten sosyal yardımlaşmaya dek birçok alanda örgütlü faaliyetler ortaya çıkmıştı. Böylesi bir ortamdan Türk spor kulüpleri de

¹ Kulübün renklerinin 2. Bayezid ve Gül Baba'ya dayandırılması, biraz da saraylılığa vurgu yapmak adına sonradan söylenegelmiş bir hikayedir. Aslında Galatasaray'ın ilk renkleri kimilerine göre sarı-siyah, kimilerine göre sarı ve siyaha çalan laciverttir. Sarı ve Kırmızı renkler, kulüp kurulduktan bir süre sonra benimsenmiştir. Aynı şekilde Galatasaray'ın “Türk Olmayan Takımları Yenmek” ideası da İttihatçıların hâkim olduğu yıllarda ortaya atılmış ve günümüzde bile kabul görmüş bir söylemdir. Öyle ki Galatasaray'ın kurucusu Ali Sami Bey, “Fraşeriler” olarak bilinen ve Arnavutluk'un bağımsızlık mücadelesinde öncü olmuş bir sülalenin mensubudur. Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Ali Sami'nin babası Şemseddin Sami'nin ve amcaları Abdül ile Naim Beyler'in heykelleri bulunmaktadır (Şenol, 2020: 181-182). Galatasaray'ın 13 kişiden oluşan kurucularından 5 numaralı üye Boris Nikolof (Galatasaray'ın ilk takım kaptanı ve ilk resmi golün sahibi), 6 numaralı üye Milo Bakiç, 7 numaralı üye ise Pol Bakiç'tir (Şenol, 2020: 50). Üstelik Milo Bakiç, Balkan Savaşlarında bizzat savaşmış ve cephede kolera sebebiyle hayatını kaybetmiştir (Şenol, 2020: 66). 1913 yılında, dönemin milliyetçi rüzgarlarına uygun olarak Ali Sami Bey 5, 6 ve 7 numaralı üyeleri silip yeni bir kurucular listesi düzenlemiştir. Galatasaray'dan ayrılıp Fenerbahçe'ye geçen Hamit Hüsnü gibi Türkler de 1913'te listeden silinenler arasındaydı.

yararlanacaktı. İstanbul Ligi'ni oluşturan kulüpler ise birkaç sene içinde çeşitli sebeplerden ötürü tasfiye olacaktı. Kadıköy Kulübü Fenerbahçe'ye katılacak, 1913 yılında Elpis, Yunanistan'la yaşanan gerilimler sebebiyle kendisini tasfiye edecekti. Moda Kulübü ise yavaş yavaş Türkleşecekti. Fenerbahçe'nin yanı sıra Vefa, Üsküdar Anadolu, Beykoz, Süleymaniye, Anadoluhisarı, Hilal, Altınordu ve Eyüp gibi kulüpler de bu dönemde kurulmuştu (Gökçaftı, 2008: 36-37).

Her ne kadar 2. Meşrutiyet'ten önce kurulan tek futbol takımı Galatasaray olsa da Türk ve Müslüman futbolcular, azınlık kulüplerinde gizli gizli futbol oynuyorlardı. Tıpkı Galatasaray Lisesi'nin öğrencileri gibi elitlerin çocuklarının eğitim aldığı St. Joseph Lisesi'nin öğrencileri de bu Batılı spora meraklı gençleri bünyesinde barındırıyordu. Bir grup genç, takım kurmak amacıyla Bahriyeli Necip Bey'in evinde bir araya gelmişlerdi. Necip Bey'in yanı sıra Ziya Bey ve Ayetullah Bey öncülüğünde bir kulüp kuruldu. Kulüp, ismini kurulduğu semt olan Fenerbahçe'den almıştı (Atabeyoğlu, 1991: 52). Kulüp kurulmasına rağmen ilk yıllarda gençler maçlara katılmak yerine sadece antrenman yapmakla yetinmiştir. Bunda istibdattan çekinmelerinin payı büyüktür. Zira St. Joseph ayrıcalıklı bir okul idiyse de saray için bürokrat yetiştirmek amacıyla kurulmuş Galatasaray Lisesi kadar ayrıcalıklı değildi. Dahası kulüp, bir lise takımı olarak değil bir semt takımı olarak kurulmuştu. Fenerbahçe, ete-kemiğe bürünmek için 1908 yılını beklemek durumunda kalmıştır. İstanbul Ligi'ne ise 1 yıl sonra, 1909 yılında katılmıştır.

2.4. Beşiktaş'ın Kuruluşu

II. Abdülhamit Dönemi'nde elitler tarafından ilgi gösterilen jimnastik gibi modern sporlar, ancak Galatasaray Lisesi gibi belli başlı okulların bünyesinde icra edilebiliyordu. Öte yandan dönemin futbolunun aksine jimnastik gibi birtakım bireysel sporlar “üvey evlat” muamelesi görmüyor, sıhhatin kaynağı olarak algılanıyordu.

Ülkenin Müslüman Türkleri tarafından kurulan ilk spor kulübü olan Beşiktaş Jimnastik Kulübü, 1903 yılında çoğunluğu saray mensubu olan kişilerce kurulmuştur. II. Abdülhamit'in özel muhafızı Kenan Paşa da kurucular arasındaydı. Örgütlenmenin yasak olduğu bu dönemde, görünen o ki Beşiktaş Jimnastik Kulübü'ne bir ayrıcalık tanınmıştı. Kulübün kuruluşunda sarayın haberi ve onayı olduğu anlaşılmaktadır. “Kulübün Yıldız Sarayı'nın neredeyse duvarının dibinde, Beşiktaş Serencebey Yokuşu'ndaki Osman Paşa'nın konağında kurulmuş olması da bu konuda herhangi bir tereddüde mahal bırakmamaktadır” (Gökçaftı, 2008: 64).

Sarayla yakın ilişkileri olan hatta üyeleri arasında şehzadelerin de bulunduğu kulüp, tıpkı Galatasaray'ın futbol takımı gibi içe dönüktü ve kitleselleşmek adına herhangi bir çaba sarf etmiyordu. Fakat 1911 yılında sonra futbolun önüne çıkan her oluşumu içine alan cazibesi, Beşiktaşlı gençlerin de futbola yönelmesine sebep olmuştu. İşin doğrusu semtin gençleri Beşiktaş Jimnastik Kulübü'ne deyim yerindeyse zorla futbol şubesini açtırmıştır.

Beşiktaş futbol tarihinin en önemli isimlerinden olan Şeref Bey; Valideçeşme Spor Kulübünü kurar ve futbol faaliyetlerine başlar. Aynı günlerde semtteki başka bir grup Basiret adlı kulübü kurar. Bu gençler önceleri aralarında maçlar yapmaktadır. Yeterince iyi oynadıklarını düşündükten sonra ise karma takımlar oluşturup dönemin azınlıklarının oluşturduğu takımlarla futbol maçları yapmaya başlamıştır. Söz konusu maçlar örtülü de olsa “millî” bir hüviyete kavuştuğu için bu futbol takımı gerek oyuncu gerek seyirci bazında yeni üyeler ve yeni taraftarlar toplamaktadır. Takımın Beşiktaş'ı gölgede bırakmaya başlaması, Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün tarihi bir karar alarak kapılarını bu gençlere açmasını beraberinde getirir (Gökçaftı, 2008: 65-66). Futbol, Beşiktaş'a öylesine zoraki gelmiştir ki kulübün eski üyeleri futbolculara ve futbola ayrılan bütçe ve zamana itiraz etmiş, Şeref Bey'e mesafe koymuştur. Yaşanan bir dizi tartışma sonucu Şeref Bey kulüpten ayrılmış bunun üzerine

semtteki gençler de kulübe olan ilgisini kaybetmiştir. Hâl böyle olunca bir süre sonra futbol, mecburen getirilen Beşiktaş'a yeniden ve mecburen geri gelmiştir. Savaş yıllarında Şeref Bey dahil birçok futbolcu askerlik yaptığından kulübün faaliyetleri 1918'e kadar sekteye uğramıştı. Beşiktaş, cumhuriyetin ilanına dek en üst kategori olarak kabul edilen Cuma Ligi'nde yer almayacaktı.

3. İttihat Terakki Cemiyeti ve Futbol

Her ne kadar İttihatçılar, resmî ideoloji olarak futboldan ziyade daha “faydalı” sporları benimsemişlerse de cemiyetin içinden çok sayıda futbola gönül veren kişi çıkmıştır. Bu futbol sevgisi bazı İttihatçılarda salt futbol sevgisi iken bazılarında ise futbolun kitleselliğini politik olarak araçsallaştırmak üzerine kurulu bir çıkar ilişkisiydi.

Kurulduğu ilk yıllarda Fenerbahçe, birçok imkansızlıkla karşı karşıyaydı. Öncelikle kulüp, arkasında herhangi bir lisenin desteği bulunmadığı için ezeli rakibi Galatasaray'ın epey gerisindeydi. İhtiyaç duyulan teknik teçhizat, lokal ve benzeri olanaklardan da yoksundu. Geç yapılandığı için sportif olarak da başarılı sayılmazdı. 1911 yılına gelindiğinde Fenerbahçe Kulübü yok olma noktasına kadar gelmişti. Kulübün makus tarihi, İttihat ve Terakki üyesi Elkatipzade Mustafa Bey'in kulübe üye olmasıyla değişecekti. Mustafa Bey'i partinin başka üyeleri de takip edecek ve kulüp, İttihatçılar sayesinde birçok imkana ve daha da önemlisi başarıya kavuşacaktı (Yüce, 2018: 128-146). İttihat Terakki, en başından beri gençliğe ilgi duyuyordu. Kurulan gençlik örgütleri ve özellikle keşşaflıkla izcilik içeren spor organizasyonları, bu ilginin bir yansımasıdır.

Esasen İttihatçıların ilgilendikleri ilk futbol kulübü, şampiyonluk kazanan ilk Türk Takımı olan Galatasaray idi (Gökçaftı, 2008: 42). Fakat Lise'nin takımı, ayrıcalıklı konumunu burada da kullanarak İttihatçılarla mesafeli kalmayı başarabilmişti. Bunun önemli sebeplerinden biri de dönemin okul müdürü Tefik Fikret'ti. Abdülhamit'ten hiç hoşlanmayan ve bir zamanlar İttihatçıları destekleyen Tefik Fikret, İttihatçıların yönetimi ele geçirmesinden sonra gördüğü yozlaşma sebebiyle Cemiyeti de karşısına almıştı. Bir önceki müdür Abdurrahman Şeref Bey de kulüp için elinden gelen desteği sağlamış olsa da öğrenciler ve oyuncular için Tefik Fikret'in yeri başka olmuştur. Tefik Fikret İttihatçıların takıma nüfuz etmesinin önüne geçebilmek için takımın ihtiyaçlarını elinden geldiği kadar sağlamaya çalışmıştır. Takımın kurucularından Refik Cevdet'i kâtip olarak lise idaresine alan Tefik Fikret, kulüp toplantılarının okulda yapılmasına da izin vermişti (Tekil, 1983: 32). Bu gelişmenin en önemli etkisi, takım ile Lise arasındaki bağların sıkılaşması ve gelenekselleşmesi olmuştur.

Galatasaray'ın sportif başarılarının yanında Saray tarafından desteklenmesi, şüphesiz diğer kulüplerin tepkisini çekmekteydi. Bu kulüplerin başında da Fenerbahçe geliyordu. İki kulübün arasında sportif olanın yanı sıra sosyal ve kültürel bir rekabet de başlamıştı. Galatasaray'ın Lise'den ve Saray'dan kaynaklanan imtiyazlı konumuna karşı Fenerbahçe, bu elit kulübün karşısına halkın takımı olarak çıkacak ve meşruiyetini halktan almaya çalışacaktı. Bu bir tercih değil zorunluluktur. Aynı zamanda tüccar olan İttihatçı Elkatipzade Mustafa Bey, Fenerbahçe'nin ekonomik ve politik sıkıntılarını gideren kişi olmuştur. Elkatipzade, Fenerbahçe Kulübüne gelirken, başkanı olduğu Kuşdili Kulübü'nün en iyi oyuncularını getirmiş, St. Joseph ve Kadıköy Numune Mektebi'ndeki yetenekli gençleri de kulübe kazandırmıştı (Gökçaftı, 2008: 46). Bütün bu özveri neticesinde Fenerbahçe, Galatasaray'ın yer almadığı 1911-12 sezonunun şampiyonu olmayı başarmıştı. Oyuncuların emekleri bir kenara, bu başarıda İttihatçıların da payı vardı. Milliyetçi fikirleri çare olarak gören bir oluşum, yabancıların hegemonyasındaki ligde Türk takımının şampiyon olması için elinden geleni yapmıştı. İttihatçılar, Galatasaray'a nüfuz etmeyi başaramamıştı belki ama görece dışa kapalı

bir kulüptense “halk takımını” ideolojilerinin taşıyıcısı hâline getirmek, kitlelere ulaşabilmek açısından daha mantıklıydı.

Fenerbahçe'ye katılan İttihatçılar arasında bir zamanlar Bobby takma adıyla futbol oynamak zorunda kalan Fuat Hüsnü ve ağabeyi Hamit Hüsnü de vardı. Hekim olan Hamit Hüsnü, önce Galatasaray üyesi iken 1912 yılında Fenerbahçe'ye geçti. Fenerbahçe'de daha sonra sıradan hâle gelecek bir uygulama da o dönemlerde başladı; devlet adamları, siyasal görevlerini sürdürürken aynı zamanda kulüp yönetiminde görev almaktaydı. Bunun ilk örneği de Nafia Nazırı Hulusi Bey olacaktı. Fenerbahçe'nin başkanı olan Hamit Hüsnü Bey, yeni bir yönetim kademesi oluşturarak “umumi reislik” adı altında şimdiki dille “futbol şube sorumlusu” diyebileceğimiz pozisyonuna Bayındırlık Bakanı Hulusi Bey'i getirmişti (Şenol, 2020: 53). Bu arada Başkan Hamit Hüsnü Bey, kendisinin ve Bayındırlık Bakanı'nın siyasal gücünü kullanarak Uhuvvet Kulübü'nün, kumar oynattığı gerekçesiyle çıkarıldığı Kuşdili'ndeki lokal binasının Fenerbahçe Kulübü'ne devrini sağlamıştı. O dönemde soyunma odalarının bile önemli bir sorun olduğu göz önüne alındığında, bir lokale sahip olmak, kulüpçülüğün en gerekli şartlarından biriydi. Yıllık 80 liraya kiralananan lokal bir süre sonra Sultan Reşat'tan yeni bir irade-i seniyye alınarak, yıllık 40 liradan on yıllığına yeni bir kira sözleşmesi yapılmak suretiyle Fenerbahçe'nin kullanımına sunulmuştu. Bayındırlık Bakanı da itiraz etmediğine göre artık Fenerbahçe, çok önemli bir yapıya sahip oluyordu.

Bu dönemde Fenerbahçe'ye katılan bir diğer önemli isim, Mustafa Kemal'in de yakın arkadaşı olan, İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimlerinden Sabri (Toprak) Bey'di. Hamit Hüsnü'nün ısrarı üzerine Birinci Dünya Savaşı esnasında kulüp başkanlığı da yapan Sabri Bey, imtiyazlı konumunu kullanarak kulübün zor günleri nispeten daha kolay atlattığını sağlamıştır. Ülke gerek ekonomik gerek insan kaynağı açısından çok zor günler geçirirken, savaş esnasında yabancılardan müsadere edilen Belkıs kotrası ve birkaç gemiyi kulübe kazandırmış, meşhur mağazalardan biri olan Baker'den el konulan çok miktarda spor malzemesini de kulübe getirtmişti (Göktaç, 2008: 48-49).

Halkın takımı imajını benimseyen Fenerbahçe'de İttihatçıların dışında şehzadeler de görev almıştır. Kulüp hem şehzadeleri hem İttihatçıları barındırması açısından ilginçtir. Üç yıl fahri başkanlık yapan Osman Fuat Efendi, bu şehzadelerden biriydi. Kulüpteki fahri başkanlık yapan bir diğer şehzade ise Ömer Faruk Efendi'di.²

3.1. Partinin Takımı: Altınordu

Galatasaray'ın ilk şampiyonluğunu kazanmasından sonra kulüp içinde birtakım huzursuzluklar meydana gelmişti. İttihatçıların kulübe nüfuz etmeye çalışması ve fakat başta Tefik Fikret ve bazı futbolcuların buna direnmesi, huzursuzluğun ilk nedenlerinden biriydi. Okulda itttihatçılara yakın öğrenciler olduğu gibi³ kulübün herhangi bir siyasal oluşuma yakın olmaması, bağımsızlığını koruması gerektiğini düşünenler de mevcuttu.⁴ Fakat Fenerbahçe'nin

² Fenerbahçe'nin iktidarla hemhâl olma süreci ilginçtir. Hemen her iktidarla iyi geçinmenin bir bedeli, yeni gelen iktidarla iyi ilişki tesis etmeyi zorlaştırmasıdır. Fakat tuhaftır; Fenerbahçe bu zorluğu, görüldüğünden daha kolay aşmıştır. Fenerbahçe başkanlarından Şehzade Osman Fuat, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Libya'da bağımsız bir ülke kurmak istediği için Sultan Vahdettin tarafından isyanla suçlanmıştır. Başkan Ömer Faruk Efendi, Cumhuriyet kurulduğunda sürgüne giden hanedan üyeleri arasındadır. 1915-16'da başkanlık yapmış olan İttihatçı Dr. Nazım, Atatürk'e suikast girişiminden hüküm giymiştir. Demokrat Parti iktidara geldiğinde başkan, CHP'nin çok önemli isimlerinden Şükrü Saracoğlu'ydu. 1960 darbesinden hemen önce DP'nin çok önemli isimlerinden Medeni Berk, Fenerbahçe'nin başkanı seçilmişti. Berk, daha sonra Yassıada'da yargılananlar arasındaydı.

³ Fransız hocalardan eğitim alıp milliyetçilikten uzak kalmaya çalışmak hayli zor olsa gerek.

⁴ Galatasaray Lisesi, kozmopolit yapısıyla Osmanlı'daki her milliyetten çok başarılı öğrenciler yetiştirmiştir. Lise'den mezun Ziyad Ebuzziya'ya göre Fransız hocalardan *sansürsüz* tarih dersi almaları neticesinde Liseliler,

edindiği imtiyazlar, İttihatçılarla yakınlaşmanın daha mantıklı olduğu sonucunu beraberinde getiriyordu.⁵

Galatasaray Lisesi'nin kozmopolit yapısı, kimi öğrencileri rahatsız ediyordu. Kulübün kurucusu Ali Sami Yen'in Arnavut kökenli olması ve Slav kökenlileri kayırdığı iddiası üzerine konuşulanlar, bu rahatsızlığın artmasına sebep oluyordu. Bir zamanların Galatasaraylısı ve daha sonra Altınordu'yu kuracak olan Aydınolu Raşit Bey'e göre "Bulgarların ve Karadağlıların müstakil kulüpler teşkiliyle millî bir vaziyet ihdasları, İslamları da müttehid harekete sevk etmekteydi. Fakat Arnavut arkadaşımız her nedense Slavları daha yakın bulurlardı" (Şenol, 2020: 52). Tüm bu ideolojik çatlak, 1911 yılında yurt dışına yapılan ilk futbol turnesinin ardından ayrılığa dönüştü. Aydınolu Raşit, Galatasaray'dan ayrılarak "Progress" takımını kurdu. 1911-12 sezonunda Pazar liginde oynamaya başlayan kulüp, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından ismini değiştirecekti. Türklerin kökenlerinin bulunduğu Orta Asya'yı işaret eden bir isim uygun bulundu: Altınordu (Perin vd., 1981: 46-47). Aydınolu Raşit Bey kulübün başkanı olurken Sadrazam Talat Paşa da kulübün fahri başkanı olmuştu. O güne dek kulüp başkanlığı veya fahri başkanlığı yapan en üst düzey isim, Talat Paşa'dır. Bu yıllarda İttihatçıların kulübü olan Altınordu'yla yine İttihatçıları bünyesinde barındıran Fenerbahçe, büyük bir rekabete girmişti. Daha da ilginç olan, bir kulüp diğer kulübü kendi bünyesinde eritemiyor veya örneğin Fenerbahçe'deki İttihatçılar, büyük ölçüde Fenerbahçe'de kalmayı tercih ediyor ve Altınordu'da birleşmiyorlardı. "İttihatçıların sivil kanadı Fenerbahçe bünyesinde toplanırken, askeri kanat doğrudan doğruya Altınordu Kulübü bünyesinde yer almaktaydı" (Gökacı, 2008: 54). Her örgütte olduğu gibi İttihatçılar arasında da hizipleşmelerin olduğunu, seçkinlerin kendi aralarında rekabet ettiğini böylece bir kez daha gözlemlemek mümkündür. Sivil ve siyaseti daha iyi bilen Fenerbahçe'deki İttihatçılar muhtemelen halkla ilişkileri daha iyi başarabildikleri için Fenerbahçe köklerini derinlere salıp, büyük taraftar kitlelerine ulaşım günümüze kadar gelebilmişken belki de Altınordu'nun taraftar bulamamasının ve bir taban oluşturamamasının önemli sebebi, askeri elitlerin kulübü yönetmesi olmuştur.

Fenerbahçe ve Altınordu yıkıcı sayılabilecek bir rekabet hâlindeyken Galatasaray, daha sonra tarih boyunca yapacağı siyasi hamleyi ilk kez yapmış ve bu ortamda kendilerine koruyucu bir başkan bulmuştur. O kişi, Galatasaray'ın fahri başkanlığına getirilen eski sadrazam Sait Halim Paşa'dır (Gökacı, 2008: 54).

Kulüp yöneten elitlerin siyasi elitlerle; kulüplerin partilerle olan ilişkisini bu şekilde özetlemek mümkündür. Savaş yıllarında Altınordu ve Fenerbahçe siyasete çok yakın durmuş, mecbur kalan Galatasaray, bu iki kulübü gecikmeli de olsa takip etmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra değişen tek şey; Altınordu Kulübü'nün yerini Beşiktaş'ın ve bir süreliğine Ateş-Güneş'in alması olmuştur. Fenerbahçe ve Beşiktaş, siyasi gelişmeleri yakından takip edip siyasi veya bazen askeri elitlere yakın durmayı tercih etmişler; bunu gözlemleyen Galatasaray, oyunu kuralına göre oynamak adına benzer yola tevessül etmiştir.

Şovenist ve militarist bir milliyetçilikle bezenmiş olan Altınordu, savaş zamanında altın günlerini yaşamıştır. Futbolcular yokluğun ve kıtlığın hat safhada olduğu günlerde yiyecek ve

Fransız Devrimi'nin doğal sonucu olan milliyetçiliği benimsemişlerdir (Engin, 2016: 436-437). Bu yüzden Balkan Savaşlarında bazı Liseliler sınıf arkadaşlarıyla karşılıklı cephelerde savaşmışlardır. Hatta Birinci Dünya Savaşı'nın fiilen başlamasına sebep olan Saray Bosna suikastını düzenleyen grupta yer alan Bogdan Radenkoviç de Galatasaray Liselidir (Radev, 2018: 66).

⁵ Galatasaray'ın İttihatçılardan tamamen uzak olduğunu, onları bir nevi düşman bellediğini söylemek hatalı olur. İttihatçıların da Galatasaray'a karşı düşmanca bir tutum izlediğini söyleyemeyiz. Müsadere edilen mallardan Galatasaray da nasibini almıştır.

malzemelere ulaşmak hususunda sıkıntı çekmemiş, ekonomik olarak da dönemin koşullarına göre ihya olmuştur. Daha da önemlisi ve ilginç, Galatasaraylıların çoğu cephedeyken, Fenerbahçelilerin bir kısmı cephedeyken, Altınordu oyuncuların askere gitmemiş olmasıdır. Birçok Altınordulu futbolcuya İstanbul'daki muhaberat ve benzeri bürolarda askerlik görevi yazılmış ve rakipler Çanakkale'de, Kafkaslarda ve Irak'ta şehit olurken Altınordulu futbolcular bir büroda sembolik askerlik yaparak futbol oynamayı sürdürebilmişlerdir (Irak, 2013: 42).

4. Kurtuluş Savaşı ve Kulüpler

Savaş esnasında müsadere edilen ve bir kısmı kulüplerin kullanımına tahsis edilen mülkler, savaşın kaybedilmesiyle sahiplerine iade edilmişti. Bu zaten savaş sebebiyle ekonomisi darmaduman olmuş bir ülkede, kulüplerin zorlanması için yeterli bir sebepti. Bu dönemde de Beşiktaş ve Fenerbahçe tarih boyunca olduğu gibi zorlanacak, Galatasaray bu zorluğu Lise'nin kurumsallığına sığınarak görece daha az sancılı atlatacaktı. Öyle ki kulüplerin lokalleri ellerinden alınıp gerçek sahiplerine verilince Galatasaray deyim yerindeyse Lise'ye taşınmıştı. Yönetici kadrolar açısından da tekerrürden ibaret olan tarih, başta Fenerbahçe olmak üzere yönetici kadroların yenilmiş tarafı tutması sebebiyle zorlanacaktı. Öyle ki Fenerbahçe'nin bazı yöneticileri tutuklanacak, sürgüne gönderilecek yahut göze batmamak için görevlerinden el çekeceklerdi. “Fenerbahçe'nin en önemli sorunu yöneticilerin çoğunluğunun İttihat ve Terakki üyesi olmaları dolayısıyla tutuklanmaları olmuştu. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla birlikte Fenerbahçe Reisi Sabri Bey de tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmişti” (Dağlaroğlu, 1987: 350). Galatasaray'ın başkanı Ali Sami Bey, belki futboldan daha fazla denizciliği seviyordu. Bu alandaki çalışmaları dönemin (İttihatçı) Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın, kendisini Bahriye Mühendis Mektebi'nde beden terbiyesi hocası olarak görevlendirmesine vesile olmuştu. Sözün özü Ali Sami Bey de İttihatçılarla dolaylı da olsa ilişki içindeydi. Bu yüzden Ali Sami Bey de Galatasaray'daki başkanlığını bırakmıştı. Kulübün el konulan Moda'daki lokalinde bulunan tüm kupaları ise Galatasaray Lisesi müdürü Salih Arif Bey'e teslim etmişti (Şenol, 2020: 196-197).

İktidarlar tarih boyunca kitle sporlarından korkmuştur fakat bu korkuya rağmen söz konusu sporlardan vazgeçememiştir. Roma'daki gladyatör dövüşleri de Bizans'taki at yarışları da çeşitli isyanların kuluçka merkezi olmasına rağmen kadim devletlerin vazgeçemediği gibi işgalciler de futboldan vazgeçememiştir. “İşgal kuvvetleri ilk günlerde güvenlik gerekçesiyle futbol maçlarının oynanmasını yasaklamışlardı. Ancak işgal kuvvetleriyle beraber İstanbul'a birçok futbolcu ya da futbol meraklısı İngiliz ve Fransız da gelmiş bulunmaktaydı” (Gökçağı, 2008: 74). Doğal olarak yasak, bir süre sonra delinecekti. İşgal süresi boyunca Türklerden oluşan takımlarla işgalcilerden oluşan takımlar arasında çok sayıda maç yapılmıştır. Bu maçlar seyirci tarafından milliyetçi saiklerle izleniyordu. Futbolcular da sonradan bu maçlara, her ne kadar tam olarak öyle olmasa da milliyetçi anlamlar yüklemişlerdi. Yıllar sonra yazılan resmi tarih, bu maçlar için “düşmanlar, işgalciler, yabancılar, gavurlar” yani *biz* olmayanla sahada yürütülen bir mücadeleymiş gibi aktarılsa da *gayriresmi tarih* bize daha farklı bir manzara sunmaktadır. Yine de İstanbul'un düşman işgalinden kurtulması sonrasında Refet Paşa bile durumu bu minvalde okumuş ve kendisini ziyaret eden 'idmancılara' “Bizler Anadolu'da düşmana karşı savaşırken siz de burada işgal kuvvetlerinin takımlarına karşı yaptığınız maçlarla İstanbul halkının maneviyatını yükselttiniz.” demiştir (Şenol, 2020: 197).

İşgal kuvvetlerine karşı düzenlenen maçlara bakıldığında bu işi en ciddiye alan ve en başarılı kulübün Fenerbahçe olduğu görülmektedir. Fenerbahçe, işgal kuvvetlerine karşı yaptığı 50 maçın 41'ini kazanmıştır (Bora & Erdoğan, 2015: 225). Günümüzde bu başarı Fenerbahçe resmi tarihi için, bir gurur kaynağı olmaya devam etmektedir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Galatasaray, 1921 yılının Eylül ve Ekim aylarında Avrupa turnesine çıkmıştır (Atabeyoğlu, 1991: 80-81). Anadolu'da ölüm kalım savaşı verilirken bu

turne, bugün bakıldığında çok tuhaf durmaktadır. Ayrıca bu gezinin bütçesiyle ilgili çeşitli söylentiler, bugün bile tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Kimi tarihçilere göre bu turne, Osmanlı Devleti tarafından finanse edilmiştir başka bir görüşe göre ise kulüp, para kazanmak adına özel maçlar yapmak için bu turneye çıkmıştır.

5. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Futbol

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde futbola dair analiz yapmak için bilinmesi gereken en önemli realite, futbolun İstanbul'da yuvalanması fakat buna karşın merkezi otoritenin Ankara'da bulunması gerçeğidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün (İzmir suikastı yargılamaları nihayetlene kadar), İstanbul'a gelmediği bilinmelidir. Dönemin İstanbul'u hâlâ nispeten İttihatçıların yaşadığı bir kenttir. Bu yüzden "Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Osmanlı Dönemi'nin devamı olarak görece liberal bir çizgide, biraz da kendi bildiği doğrultuyu izleyen spor dünyası, ilerleyen yıllarda yavaş yavaş devletin kontrolüne girecekti" (Gökacı, 2008: 85). Bu kontrol mekanizmasında, Cumhuriyet'in hegemonya tesisi için süreye ihtiyaç duyması gerçeğinin yanı sıra devletin ekonomi politikalarının 1929 krizinden sonra liberal çizgiden devletçi çizgiye kayması da etken olmuştur. Fakat yine de futbol-siyaset ilişkisindeki tek aktörün siyasiler olduğunu söyleyemeyiz. Futbol da siyasete ihtiyaç duyuyor ve siyasetçilerin güdümüne girmekte bir beis görmüyordu.

1924 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, kamuya yararlı dernek statüsüne alınarak resmîyet kazanmıştı. İttifak, çeşitli vergilerden muaf tutulmuş ve sportif faaliyetler hususunda doğrudan devlet desteğini arkasına almıştı (Acar, 2023: 46). Her ne kadar dönemin spor yönetimi, günümüze kıyasla son derece objektif hareket etmeye özen gösterse de yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yönetim organlarındaki Galatasaray kökenlilerin fazlalığı su götürmez bir gerçektir. İdman Cemiyetleri İttifakı'nın başında Galatasaray'ın kurucusu Ali Sami Yen, Türkiye Futbol Federasyonunun başında ise yine Galatasaraylı Yusuf Ziya Öniş vardı. Olimpiyat Komitesi'nin Türkiye temsilcisi Selim Sırrı Tarcan da Galatasaraylıydı. Bu da öncelikle Fenerbahçe'nin, alınan kararlara kuşkuyla yaklaşmasına sebebiyet veriyordu.

15 Ağustos 1924'te oynanan Fenerbahçe-Galatasaray maçında yaşanan birtakım olaylar, Fenerbahçe'nin spor yönetimine olan kuşkularını arttırmış ve bu maçla başlayan olaylar sebebiyle Fenerbahçe, 1924-25 sezonuna katılmama ve hatta millî takıma futbolcu vermeme kararı almıştı. Yaşananlar günümüz için tanındıktı. Nitekim Fenerbahçe bu karardan bir süre sonra vazgeçecek, devletle arasını açmayacaktı. Zira 1924'te yapılması planlanan millî maç, Sovyetler Birliği'ne karşı olacaktı. Henüz FİFA üyesi olmayan Sovyetler için bu maç, FİFA üyesi olan bir ülkeyle oynanacağı için meşruiyet bağlamında önemliydi. Türkiye ise Kurtuluş Savaşı esnasında Sovyetler'den gelen yardımı, bu şekilde ödemek amacıyla bu karşılaşmayı önemsiyordu. Maça gerçekten Fenerbahçeli herhangi bir futbolcu gönderilmedi. "Fenerbahçe'nin siyasal önem atfedilen bir organizasyonu, futbol dünyası içindeki çekişmeler yüzünden boykot etmesi, yeni rejim tarafından en azından soğuk karşılanmıştı. Bir müddet sonra Fenerbahçe yönetimi 'millî' ve 'devletlü' hassasiyetleri göz ardı etmenin hoş karşılanmayacağını görerek 1925 yılının Nisan ayında Bulgaristan'la oynanan maça oyuncu vermiş ve bir sonraki sezona katılma kararı almıştı" (Atabeyoğlu, 1991: 93-95). Her ne kadar federasyon, özerk bir konumdaysa da belki de ilk defa Türkiye Futbol Federasyonu, devletle bir ve aynı şeymiş gibi ele alınmıştı. Bu anlayış, günümüze kadar sürecekti.

Otuzlu yıllar, yukarıda bahsedildiği üzere devletin tüm aygıtlarıyla topluma ve kurumlara nüfuz edebildiği yıllardı. 1933 yılı bir dönüm noktası sayılabilir. "1933 yılı, üniversite reformu gibi ülkenin geleceğini derinden etkileyecek bir proje başta olmak üzere, kapsamlı girişimlerin devreye sokulduğu bir yıldır. Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi gibi ideolojik projeler eşliğinde, ulusal yapının yeniden tasarlanması ve yapılandırılmasına

girişilmişti” (Gökaçtı, 2008: 110). Ulus-devlet, on yıl önce kurulmuştu. Şimdi “ulus” kurma zamanıydı.

Genç Cumhuriyet elitleri arasında Adnan Menderes, Celal Bayar, Şükrü Saracoğlu gibi futbolu gerçekten çok seven kişiler olsa da resmî ideolojinin futbola bakışı pek fazla olumlu değildi. Çünkü spor, kitlelerin ruhsal ve fiziksel anlamda gelişimini sağlayan bir araçtı; bunun yanı sıra birleştirici ve bütünleştirici bir boyuta sahip olmalıydı. Oysa “kulüplerin millî gaye ve hedeflerden son derece uzak oldukları; anarşik, çocukça ve ilkel tavırlar takındıkları sık sık tekrarlanmaya başladı” (Akın, 2019: 200-201). Cumhuriyet elitleri, bir politika olarak az sayıda üst düzey bireysel sporcu veya futbol takımı çıkarmak yerine spora yapılan yatırımlardan tüm halkın yararlanmasını istiyordu. Sıhhatli vücutlarla dolu bir ulus, bir kişinin halter şampiyonu olmasından daha önemliydi. Celal Bayar’ın bir meclis konuşması, ideolojinin yapmak istediğini özetler niteliktedir: “Millî kültür kadrosu içinde mütalaasını zaruri gördüğümüz sporu profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz. Binlerce sporcu yetiştirmek için istiyoruz (...) Büyük gaye Türk vatandaşlarını fikir ve düşünce itibarıyla kuvvetli, vücut itibarıyla kuvvetli ve tam sıhhatli, seciyeli, gürbüz ve güzel insan olarak yetiştirmektir” (Akın, 2019: 112). Futbolun sık sık kavgalara sebep olması, dönemin siyasi elitleri tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Ayrıca futbol, kitleleri peşinden sürüklemesi itibarıyla de tehlikeli sayılırdı. Fakat siyasetler, futbolu tamamen “kapı dışarı” edemeyeceklerinin farkındaydı. Belki de yapılması gereken futbolu ehliileştirmekti. Bu da yeni bir kulüp kurmakla mümkün olabilirdi: Ateş-Güneş. Tıpkı Altınordu gibi Ateş-Güneş de ayrı bir başlığı hak edecek kadar önemli bir kulüptü.

5.1. Ateş-Güneş Kulübü Kurulmadan Önce Galatasaray

Galatasaray, ilginç bir kadere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu henüz yıkılmamışken Galatasaray’dan ayrılanlar tarafından Aydınolu Raşit öncülüğünde kurulan Progress, zamanla İttihat ve Terakki’nin yarı-resmî kulübü Altınordu’ya dönüşmüştür. Cumhuriyet Dönemi’nde ise Galatasaray’dan ayrılan bir grup, tıpkı Aydınolu Raşit gibi dönemin hâkim siyasal elitlerine hizmet etmek üzere yarı-resmî bir kulübü kuracaktı. Üstelik bu kulüp, kurucularının ideolojileri ve yaptıkları göz önüne alındığında, çelişkilerle dolu bir kulüp olacaktı. Ateş-Güneş Kulübü’nü anlatabilmek için önce Galatasaray’ı anlatmamız gerekir. Zira alelacele kurulan kulübün ilk adı bile Ateş-Güneş değil; Sarı-Kırmızı’dır.

1933 yılında kulüp, kimilerine göre iktidara yeterince yakın olmadığı için rakiplerine kıyasla geri kaldığından, kimilerine göre ise yeterince profesyonel yönetilmediğinden bir dizi tartışmaya sahne olmuştur. Bir diğer hizipleşme unsuru ise eski ile yeni arasında gibi gözükmektedir. Profesyonelliği savunanların başında Yusuf Ziya Öniş gelmekteyken; diğer grubun önderliği Muslihittin Peykeroğlu ve Suat Hayri Ürgüplü’nün yaptıkları iddia edilir (Tekil, 1983: 67). Belki de Galatasaray Kulübü-Galatasaray Lisesi arasındaki ikilik, ilk kez bu denli yüksek sesle tartışılmıştır. Günümüzde bile bu tartışma devam etmektedir.

Gökaçtı, 1933 yılında cereyan eden bölünmenin nüvelerinin Birinci Dünya Savaşı esnasında başladığını ileri sürer (2008: 115-118). İttihat ve Terakki Partisi’nin yöneticilerinden Bahriye Nazırı Cemal Paşa’yla arası iyi olan Ali Sami Bey’in Bahriye Mektebi’nde beden eğitimi öğretmeni olarak çalıştığı bilinmektedir. Aynı zamanda Fenerbahçe ve Altınordu’nun müsadere edilen yapıları İttihatçılar aracılığıyla “çökmesi”, her zaman olduğu gibi Galatasaray’ı da furyaya dahil olmaya zorlamış ve bunun neticesinde Galatasaray, Osmanlı Bankası müdürü De Lumier’in Moda’daki villasının “geçici” sahibi olmuştu. Tabii savaşın sonra ermesiyle durum değişecekti. Bu değişim, kulübün ve kulüp yöneticilerinin maddi açıdan zorlanmasını beraberinde getirecekti. Zamanla kurucular el çekecek ve 1920’li yıllar boyunca kulüp, bir dizi maddi sıkıntıyla mücadele etmek zorunda kalacaktı. 1922 yılında başkanlığa seçilen Yusuf Ziya Bey’le birlikte kulüp yavaş yavaş en zor günlerini geride bırakacaktı. Daha

sonra kulübe geri dönecek olan kurucu kadro, kulübün en zor günlerinde elini taşın altına koyanlar tarafından eleştirilecekti. İlk kurucular arasında olmayan fakat 1925 yılında 16 numaralı kurucu üye olarak listeye eklenen Ahmet Kara isimli iş adamı da tepkilere neden olmuştu. 1925-1933 yılları arasında kulüp, iç çalkantılarla boğuşmuş ve bu süreçte sekiz başkan görev almıştı.

Lise kökenleri sebebiyle çok sayıda iyi yetişmiş taraftara sahip olan Galatasaray'ın basında da temsilcileri fazlaydı. Bazı Galatasaraylılar, basın aracılığıyla yönetimi övüyor veya eleştiriyordu. Bu kişilerden Eşref Şefik, Akşam Gazetesi'nde sıkça yönetimi eleştiriyordu. Yönetim ise aynı zamanda kulüp üyesi olan Eşref Şefik'i ihraç istemiyle disipline sevk etmişti. Bu olay, zaten belirgin olan kulüp içi iktidar mücadelesini ayyuka çıkarmış, bardağı taşıran son damla olmuştu. 3 Şubat 1933'te toplanan Galatasaray Kongresi, yüz üyenin imzasıyla verilen önergeyle Eşref Şefik'in ihracını istiyordu. Muhalefet temsilcilerinden Sadun Galip, Eşref Şefik'e savunma hakkı verilmesini talep ettiyse de Şefik, savunma dahi yapamadan ihraç edilmişti (Atabeyoğlu, 1991: 127). Şefik'in antidemokratik yöntemlerle ihraç edilmesi, başta Yusuf Ziya Öniş olmak üzere yirmi yedi kulüp üyesinin istifa etmesi sonucunu beraberinde getirmişti. İstifa edenler, genellikle İş Bankası kadrolarında çalışanlardı. Çoğu Celal Bayar'a yakınlığıyla biliniyordu. Eşref Şefik'in ihracı futbolla ilgilenmeyen kişilerin bile konuyu basın yoluyla irdelemesine neden olmuştu. Peyami Safa bile durumu eleştiriyor ve düşünceye tahammül göstermemenin Osmanlı Dönemi mirası olduğunu vurguluyordu: "Galatasaray'da cumhuriyet ilanı zamanı gelmiştir" (Şenol, 2020: 25).

Eşref Şefik'in ihracından sadece 2 ay sonra Galatasaray Lisesi'nde Maarif müfettişleri tarafından inceleme başlatılmıştı. İnceleme, kısa zamanda soruşturmaya dönüştürülmüştü. Yapılan inşaatlarla ilgili yolsuzluk yapıp yapılmadığı araştırılıyor; bundan bağımsız olarak ayrıca okuldaki öğretmenlerle anket yapılıyordu. Hem okul müdürü hem Galatasaray Kulübü başkanı olan Fethi İsfendiyaroğlu, müdürlük görevinden alınıp Davutpaşa Orta Mektebi Müdürlüğü'ne atanmıştı. İsfendiyaroğlu, bu atamayı kabul etmeyerek istifa etmişti. Yapılan anketten de lisedeki öğretmenlerin "millî kültürün korunmasına ve geliştirilmesine daha fazla önem verilmesi istedikleri sonucu çıktığı" kamuoyuna duyurulmuştu (Gökaçtı, 2008: 123).

5.2. Ateş-Güneş'in Kuruluşu

Yeni takım, 1933 Eylül'ünde Yusuf Ziya Bey öncülüğünde *Sarı-Kırmızı* ismiyle kurulmuştu (Yüce, 2018: 306). İki takım arasında gazeteler ve çeşitli mecralar aracılığıyla söz düellosu sürerken Eylül ayında Sarı-Kırmızı ve Fenerbahçe iki dostluk maçı yapmıştı. Bu maçlar, doğal olarak Galatasaray'ın tepkisini çekecekti. Galatasaray'ın tepkisinin ilk ve en önemli nedeni kulübün ismine ilişkindi. Sarı-Kırmızı ismi, doğrudan Galatasaray'ı çağırıyordu. Yasal yollara başvuran Galatasaray, hakkını çok da yasalmış gibi gözükmeyen bir yöntemle alacaktı. Zira İstanbul Valiliği, Sarı-Kırmızı ismini tescil etmeyecek, gerekçe olarak da "Sarı-Kırmızı adıyla kurulmuş bir avcılık kulübünün varlığı" gösterilecekti (Gökaçtı, 2008: 126). Belki de Valiliğin bu gerekçesi, kulübün ismini dönemin şartlarına daha uygun ve daha sempatik hâle getirecekti: Sarı-Kırmızı'nın adı Ateş-Güneş olarak değişmişti.

Kulübün kuruluş töreni ve kurucuları da daha önce kurulmuş diğer kulüplerinkine benzemiyordu. Beyoğlu Halk Fırkası binasında toplanan, ilk toplantının başkanlığını İstanbul Milletvekili Vasıf (Çınar) Bey'in üstlendiği kurucu heyet, ilk yönetim kurulunu belirlemişti: Başkanlığa Atatürk'e yakınlığıyla bilinen Cevat Abbas (Gürer) seçilmişti. Şebinkarahisar Milletvekili Vasfi Raşit Bey gibi birçok isim de Haysiyet Divanı üyesi seçilmişti. Galatasaray'dan ayrışmanın öncü isimlerinden olan Yusuf Ziya Bey ise görünürde yalnızca Haysiyet Divanı üyesi olarak gözükmekle, pratikte kulübü kendi deyimiyle profesyonel olarak yöneten perde arkasındaki yönetici konumundaydı.

Ateş-Güneş, tesis bakımından da dönemin koşullarının ötesinde bir lükse kavuşmuş gibi görünüyordu. Öncelikle, henüz vefat etmiş olan Beşiktaşlı Şeref Bey'in Taksim Stadyumundaki hisseleri satın alınmıştı. Pratikte Galatasaray'ın kendilerinin olarak gördükleri stadyuma, Galatasaray'ın itirazlarına rağmen Ateş-Güneş, ortak oluvermişti. Taksim'de beş katlı bir bina satın alınmıştı. Taksim'deki tenis kortları da yine kulüp tarafından satın alınmıştı. 1934 yılında İstinye'de kulübe ait denizcilik tesisleri açılmıştı.⁶ Profesyonelliğin yasal olmadığı bir ekosistemde Eşfak Aykaç'a göre "gençleri iyi okullarda okutmak, yurtdışına eğitime göndermek" gibi vaatlerle iyi oyuncular transfer ediliyordu (Tekil, 1983: 78-87). Tabii kulübü yönetenlerin geniş imkanları neticesinde bazı futbolcular, banka yahut fabrikada çalışıyordu veya çalışıyormuş gibi gösteriliyordu.

Kulübün bu finansmanı nasıl sağladığı hususu hiçbir şekilde açıklığa kavuşmamıştır. Bazı kaynaklarda kulübü devletin finanse ettiği yazılmışsa da bunun nasıl ve hangi yöntemlerle yapıldığı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Kulübe sihirli bir elin değdiği muhakkaktır fakat bu el, şimdiye kadar ortaya çıkmış değildir. Dolayısıyla böyle bir çıkarım yapmak, mantıklı bir tahmin yapmakla aynı şeydir. Mehmet Ali Gökaçtı'ya göre "Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonra kulübün kapanması ve çoğunluğu İş Bankası ile Denizcilik Bankası yöneticileri olan kulüp idarecilerinin hakkında soruşturma açılması, bazılarının görevden alınması ilginçtir" (2008: 129). Kulübün herhangi bir muhasebe yahut karar defteri, şimdiye kadar ortaya çıkarılamamıştır. Bu yüzden; Ateş-Güneş'i devletin desteklediğine dair ancak ve ancak güçlü tahmin yapılabilir, kesinlik bildiremeyiz.

Sarı-Kırmızı'dan Ateş-Güneş'e evrilen isim serüveni, bir kez daha değişecek ve kulübün nihai ismi Güneş olacaktır. Bunun sebebi ise yine Galatasaray'dır. Lise'den kalma olan lakap takma geleneği, meşhur *Ayvalı Maç*, kulübün kurucularından birinin isminin Adil Giray olması, Galatasaray'ın Ateş-Güneş'ten nefret etmesi, Galatasaraylıların basında belirli bir ağırlığa sahip olması gibi sebeplerle birleşince Ateş-Güneş'in ismi Güneş olmuştur.⁷

Atatürk, futboldan anlamayan, futbolu büyük ihtimalle sevmeyen bir siyasi liderdi. O daha ziyade güreş ve atlı sporlardan hoşlanırdı. Zannedildiğinin aksine herhangi bir futbol takımını da tutmuyordu. Bunu Galatasaray'ın Liselisi, futbolcusu ve antrenörü olarak birçok başarıya imza atmış ve "efsane" mertebesine yükselmiş; Atatürk'ün en yakınındaki kişilerden biri olan Kılıç Ali'nin oğlu Gündüz Kılıç'tan (Galatasaraylıların ifadesiyle Baba Gündüz'den) öğreniyoruz. Gündüz Kılıç'ın anlatımına göre Atatürk, bir gün Kılıçlar'ın Ankara'daki evini ziyaret eder. Evde Gündüz Kılıç'tan başka kimse yoktur. Gündüz Kılıç ile Atatürk, bir süre futbol üzerine sohbet eder. O sıralarda Millî Takım (Halkevleri Takımı ismiyle),⁸ Rusya'da çok

⁶ Bütün bunlar olurken Galatasaray da boş durmamıştı. Bir süre önce vefat eden (1929) Maarif Bakanı Necati Bey, kulübün fahri başkanlığını üstlenmekteydi. 1934 yılında ise Galatasaray, Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'ya kulübün fahri başkanlığını teklif etmiş; teklif Paşa tarafından kabul edilmişti. Galatasaray, hemen hemen tüm tarihi boyunca siyasi elitlerle mümkün olan noktaya kadar mesafeli olmaya çalışmış, bunun mümkün olmadığını idrak ettiği hususlarda da kendi ham başkanını bulma yoluna gitmiştir.

⁷ Ateş-Güneş'e Galatasaray'ın taraftar kitlesinin önemli bir kısmını oluşturan Liselilerce "Ayva G.t" lakabı takılmıştı. Bu lakap, kısa sürede benimsenince kulüp, -şimdilerde çok komik bir sebep gibi gözükse de- ismini değiştirip Güneş olarak yenilemek durumunda kalmıştı. Meşhur *Ayvalı Maç*'ta taraftarlar sahaya ayvalar atmış, kulüp üyeleri A ve G harflerini içeren rozeti takamaz duruma gelmiş; Adil Giray, isimlerinin baş harfleri olan A ve G harflerini içeren yüzüğünü çıkarmıştı. Güneş ismi, ise Ateş-Güneş'in aksine dönemin dokunulamaz bir ismiydi. İlerleyen süreçte "Ayvalı Maç" a daha detaylı yer verilecektir.

⁸ 1932-1936 yılları boyunca Türk Millî Takımı, hiç maç yapmamıştır. Bunda Büyük Buhran'ın ve Dünyanın genel içe kapanmasının payı vardır. Parti'nin kurumu olan Halkevleri, karma takımlar oluşturarak bir nevi Millî Takım hüviyeti göstermiş ve dış temasları güçlendirmek adına Sovyet Rusya'yla maçlar yapmıştır. 1934 ve 1936'da Halkevleri Rusya'ya turneye çıkmış, 1935'te ise Rusya konuk edilmiştir. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kurulana dek Halkevleri belli bir özgül ağırlığa sahip olduysa da 1938'den sonra bu tarz organizasyonlar, Halkevlerinin faaliyet kapsamından çıkacaktı (Gökaçtı, 2008: 154-155)

sayıda maç yapmış ve yenilmiştir. Gündüz Kılıç'ın da yer aldığı takımın niye yenildiğini soran Atatürk, aldığı cevaba istinaden yenilgi sebebiyle üzgün olup olmadığını Kılıç'a sorar. Kılıç'ın üzüldüğünü öğrenen Atatürk, kendisini teskin edip, öğütler verir⁹ ve daha sonra futbolun nasıl oynandığını Gündüz Kılıç'a sorar (Atatürk'ün futbolun nasıl oynandığına dair bir fikri bile yoktur). Kılıç, kağıt ve kalem alır “oyun sahasını çizerek o zamanki deyimle müdafileri, muavinleri ve muhacimleri yerlerine yerleştirir” onların görev ve ana sorumluluklarını anlatır. Atatürk ise “Yahu desene bizim harp oyunları gibi bir şey sizin oyun da. Sizin işte de strateji bilgisi ve kurmay kafası ister.” diyerek Gündüz Kılıç'ı dikkatle dinler (Şenol, 2020: 444).

Futbola herhangi bir sevgi beslemeyen Atatürk, işin siyasi boyutu bakımından o kadar da ilgisiz değildir. İşgal kuvvetlerinin dikkatini çekmemek adına 28 Temmuz 1922'de Konya'nın Akşehir ilçesinde yapılan futbol maçı, bu husustaki en güzel örnektir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki rütbeli subaylar düşmana karşı yapılacak taarruz öncesinde son kez bir araya gelmek için Akşehir'de kolordu takımları arasında bir futbol maçı organize etmiş, katılımın artması için Anadolu Ajansı'ndan ve diğer duyuru kanallarından destek almışlardı. Ne kadar fazla kişi futbol maçını izlemeye gelirse, askeri şuranın yapmış olduğu bu kritik görüşme o kadar az dikkat çekecekti (Dikici, 2015: 256). Futbola araşsal olarak bakan Atatürk, 1934'te de benzer bir yaklaşımla Ateş-Güneş'e destek verecekti.

“29 Aralık 1934 yılında yapılan kongrede Ateş-Güneş Kulübü adını, güya Atatürk'ün buyurduğu şekilde Güneş olarak değiştirme kararı alıyordu” (Gökacı, 2008: 131). Aynı günlerde, kurulduğundan itibaren futbolda söz sahibi olan Galatasaray, bu özelliğinden bir süreliğine vazgeçmek durumunda kalacaktı. İstanbul Bölgesi Futbol Başkanlığına Galatasaray'dan ayrılıp Güneş'e geçen Kemal Rıfat Kalpakçıoğlu seçilecekti. O zamana kadar her kulüpten temsilci alınan Başkanlığa ilk kez, Galatasaray'dan temsilci alınmayacaktı. Yusuf Ziya Öniş'in yakın arkadaşlarından olan Hamdi Emin Çap ise Futbol Federasyonu Başkanı oluyordu.

Güneş, futbol müsabakalarına en üst ligden başlayabilmek adına bir dizi birleşme girişiminde bulunmuş fakat birleşme görüşmeleri yaptığı tüm kulüpler, bir şekilde son anda Güneş'le birleşmekten vazgeçmiştir. Cumhuriyet'in Celal Bayarcı kanadının kulübü olan Güneş'in karşısına, görünmez bir el, daima engel çıkarmaktaydı. Bu el, hiçbir zaman kanıtlanmamış olsa da İsmet İnönü ve çevresinin eli olabilirdi. Bayar ve İnönü, Cumhuriyet'in iki ayrı hizbiydi ve hemen hemen her mecrada ters düşüyorlardı. Güneş, herhangi bir kulüple birleşmeyi başaramayınca Celal Bayar'a yakın üyelere oluşan İstanbul Mıntıkası Merkez Heyeti'nin kararıyla beşinci takım olarak Birinci Küme'ye alınmıştı. Bu karara gerekçe olarak da takımın Birinci Küme'de oynayabilecek kadar güçlü olması gösterilmişti (Dikici, 2015: 259). Galatasaray'ın ve objektif futbol çevrelerinin tüm itirazlarına rağmen Güneş, kendisini en üst ligde buluvermişti. Bunda pek tabii ele geçirilen futbol bürokrasisi kadrolarının payı büyüktü. Öte yandan bugünlerde yapılan analizlerin birçoğuna göre Güneş, mutlak bir güç gibi ele alınırken, yukarıda yaşanan olaylar neticesinde Güneş'in o kadar da güçlü olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Bürokrasinin tam göbeğinde olmasına rağmen Güneş, özgüvenli bir şekilde Birinci Küme'ye alınmayı sessiz sedasız beklemek yerine gerçekten başka kulüplerle birleşmek için çaba sarf etmiştir. Başta İstanbulspor olmak üzere en az beş kulüp, o denli yıkıcı bir güç karşısında hayır diyebilmiştir. Bu da bize, gizli bir elin Güneş'in karşısında yer almış

⁹ “Dünyada yenilmeyen kimse, yenilmeyen ordu, yenilmeyen takım, yenilmeyen kumandan yoktur. Yenilgiden sonra üzülme de tabiidir. Ancak bu üzüntü, insanın maneviyatını yok edecek, onu çökertecek seviyeye varmamalıdır. Yenilen hemen toparlanmalı, kendini yeneni yenmek için olanca gücüyle ve azmiyle daha çok çalışmalıdır” (Şenol, 2020: 444).

olabileceği ihtimalini düşünmeye sevk ediyor. Ya Galatasaray ya İnönü ya da bambaşka bir yapı, Güneş'in karşısında duruyordu.

5.3. Galatasaray-Güneş Rekabeti ve Ayvalı Maç

Güneş'in kurulmasının üzerinden iki yıl geçmesine rağmen Galatasaray ve Güneş, bürokrasiden siyasete birçok arenada karşı karşıya gelmişti. Fakat iki takım henüz hiç sahada birbirlerine rakip olamamıştı. 1935 yılı Aralık ayında iki takım, ilk kez karşı karşıya gelecekti. İlk maç öncesi Galatasaray, Güneş'e pek çok sebepten dolayı öfkeliydi. Güneş'in sınırsızmış gibi gözükken maddi gücü ve sürekli Galatasaray'dan oyuncu transfer etmek istemesi sebebiyle Galatasaray güç kaybetmişti fakat kaybettiği gücün ötesinde Güneş'e karşı fazlasıyla hırslı ve motiveydi. İlk maç, güç ve motivasyonun karşılaşmasıydı dersek abartmış olmayız.

1 Aralık 1935 yılında oynanan ilk maçı Galatasaray 6-2 kazanıyordu. Bu maç ve sonrasında yaşanan bir dizi olaylar sebebiyle belki de İsmet İnönü, ilk kez futboldaki muharebeye müdahil olacaktı. Galatasaray tribünlerinden maç boyunca sahaya ayva atıldığı için bu maç, *Ayvalı Maç* olarak tarihe geçecekti (Atabeyoğlu, 1991: 132). Daha önce belirtildiği üzere ayva, muzip bir kısaltmanın tesadüfi bir unsuru olarak Türk spor tarihinde yerini alıyordu. Bu maçıktan sonra bile protestolar sürmüş, Galatasaraylı taraftarlar Güneş Kulübü'nün önünde toplanmışlardı. Kulübün camları, atılan ayvalar sebebiyle kırılmıştı. Güneş'in herhangi bir taraftar kitlesine sahip olmaması, belki de daha büyük olayların çıkmasına ve facia yaşanmasına engel olmuştu.

Öte yandan kaymakamlık, soruşturma başlatmış fakat ilginç bir şekilde Galatasaraylıların Güneş Kulübü'ne yönelik saldırısına dair herhangi bir kanıt bulamamıştı. Maçın ardından hakem Nuri Bosut'a olayları önleyemediği için boykot cezası verilmişti. Bir sonraki Galatasaray-Güneş maçının seyircisiz oynanmasına karar verilmişti. Güneş'in seyircisinin olmadığı göz önüne alındığında esasen bu ceza, Galatasaray'a verilmiş oluyordu. Cezayı verenler ise şaşırtıcı isimler değildi. Güneşli olarak bilinen Federasyon Başkanı Hamdi Emin Çap, Güneş'in kurucu üyelerinden İstanbul Futbol Heyeti Başkanı Kemal Rıfat Kalpakçioğlu, Güneş üyesi Adil Giray ve Fethi Tahsin, ceza toplantısında hazır bulunan isimlerdi. Yine de Galatasaray'a daha büyük cezaları çıkmaması, Güneş'in mutlak gücünün sorgulanabilir düzeyde olduğunu kanıtıyor. Ya Güneş'in karşısındaki görünmez el, Galatasaray'ı korumaya devam ediyordu (ki Galatasaray'ın Lise kökenlerinden ötürü devlet bürokrasisinde belirli bir gücünün olduğu muhakkaktı) ya da siyasetçiler zaten hâlihazırda kayırdığı algısı üzerine yapışmış olan Güneş'i kollayıp daha fazla tepki çekmek istemiyordu.

Ayvalı maçın seyircisiz oynanması kararlaştırılan rövanş maçı, güvenlik gerekçesiyle İstanbul Futbol Mıntıkasının aldığı karara istinaden oynanmamıştı (Gökçağı, 2008: 137). O sezon şampiyonluğa aday olan Galatasaray, bir maç eksik oynaması sebebiyle şampiyon olamayacaktı. Galatasaray, 1935-1936 sezonunu ikincilikle tamamlamıştı. O sezon Güneş, şampiyon olamamıştı ama Güneş'in en büyük rakibi Galatasaray'ın da şampiyon olmasına izin verilmemişti. Futbol bürokrasisi, Galatasaray'ın sinir uçlarıyla oynamaya kararlı gözüküyordu.

1936-37 sezonuna gelindiğinde Güneş, Galatasaray'dan aldığı oyuncularla daha da güçlenmişti. Daha önce belirtildiği üzere profesyonel futbol henüz yasal değildi ve dolayısıyla transferler, el altından verilen vaatlerle gerçekleştiriliyordu. Ayvalı Maç'ın yankıları henüz hafızalardayken 1937 Temmuz'unda oynanan ve 1-1 sona eren Galatasaray-Güneş maçında yaşananlar, siyasetçilerin yeniden futbola müdahale etmesiyle sonuçlanacaktı. İki takım oyuncularının başlattığı kavganın yankıları büyük olacaktı.

Başbakan İsmet İnönü, kardeşliği pekiştirmesi gereken sporun, kulüplerin elinde anarşik bir araca dönüşmesini eleştirmiş ve gerekirse her iki kulübü de kapatmakla tehdit etmişti (Akın, 2019: 204-205). Söz konusu yıllarda Mussolini ve Hitler'in iktidarda olduğunu ve her iki liderin

de futbolu araçsallaştırdığı, futboldan güç devşirdiği, futbolu “kitlelerin afyonu” olarak kullandığı bir dönemde İnönü'nün futbola adeta neşter vurması, Türkiye'de henüz futbolun bu yönünün keşfedilmediğinin önemli işaretlerinden biridir. Bütün bunların ötesinde Atatürk'ün sağlığı kötüye gitmektedir ve Parti içi klikler, her cephede mücadele etmektedir. O yıllarda İnönü'nün futbol bürokrasisini, özellikle İdman Cemiyeti İttifakı'nı eleştirmesi, aslında Bayar ve onun etrafında toplananları eleştirmesi anlamına geliyordu.

Başbakan'ın açıkça her iki kulübü de tehdit etmesi üzerine Galatasaray, daha mutedil davranmayı tercih edecekti. Bu itidal muhtemelen futbolla genel olarak ilgilenmeyen İnönü'nün, Bayar kanadına karşı Galatasaray için denge mekanizması olarak ele alındığının, İnönü'nün tehditlerinin ise bu denge mekanizmasının yok olma ihtimali anlamına geldiğinin idrak edilmesi sebebiyle olduğu varsayılabilir. Nitekim 1-1'lik bu maçtan sonra, Güneş kapanana dek oynanan maçlar olaysız geçecekti.

Güneş, hayal ettiği şampiyonluğa 1937-38 sezonunda ulaşacaktı. Üstelik tarihte görülmemiş ve muhtemelen bundan sonra hiçbir zaman görülmeyecek bir yöntemle şampiyon olacaktı. Sezonu Güneş, Beşiktaş ve Fenerbahçe aynı puanla bitirmişti. O zamanlar uygulanan ve günümüzde de süregelen averaj kuralına göre bir takımın attığı gol sayısından yediği gol sayısı çıkarılıyor; ortaya çıkan sayı, takımın averajı oluyordu. Eğer bir takım 50 gol atmış ve 10 gol yemiş ise averajı 40 olmalıdır. Eğer ikili averaj sistemi¹⁰ yoksa, puan eşitliği hâlinde averajı en yüksek olan takım, sıralamada en üstte yer alır. 1937-38 sezonu tamamlandığında her üç takımın da 24 puanı vardı. Beşiktaş 44 gol atmış 12 gol yemiş, Fenerbahçe 40 gol atmış 10 gol yemiş, Güneş ise 34 gol atmış ve 8 gol yemişti. Yani Beşiktaş'ın averajı 32, Fenerbahçe'nin 30, Güneş'in ise 26 averajı vardı. Şampiyon Beşiktaş olmalıydı. Ne var ki İstanbul Futbol Mıntıkasının şampiyonu belirlemek için toplantı yapması gerekiyordu. Beklenen karar Ocak 1938'de açıklanmıştı. Alınan karara göre takımların attıkları gol sayısı, yedikleri gol sayısına bölünecek ve en yüksek sonucu elde eden takım şampiyon olacaktı. Yediği gol itibarıyla bölünen en düşük olan Güneş, bu ilginç icat sayesinde el yordamıyla şampiyon olmuştu. Şampiyon olması gereken Beşiktaş ise bu ilginç sistem sebebiyle üçüncülükle yetinmek zorunda kalmıştı. Belki de İnönü'nün uyarıları sebebiyle bu karar, kamuoyunda pek fazla tartışılmamış, adeta normal karşılanmıştı (Irak, 2013: 51; Dikici, 2015: 259).

1938 yılı, Atatürk'ün sağlığına paralel olarak Güneş'te de çalkantı yaratacaktı. Yılın ortalarında Celal Bayar ve İsmet İnönü arasındaki yarı-soğuk savaş, deyim yerindeyse sıcak çatışmalara dönüşecekti ve bunun sonuçları, Güneş'i doğrudan etkileyecekti. Kurulduğu günden beri Galatasaray'la gerilim yaşayan Güneş, 1938 yılı Ekim ayında yavaş yavaş batıyordu. Kulübün öncülerinden Yusuf Ziya, Atatürk'ün vefatının yaklaştığı bu günlerde iktidarı İnönü'nün devralacağını öngörmüş olacaktı ki kulübün futbol, denizcilik, güreş ve atletizm şubelerini kapattıklarını açıklamıştı (Gökaçtı, 2008: 143). Aynı günlerde başta Yusuf Ziya olmak üzere kulübün kurucu unsurları, kulüp yönetiminden ayrılmıştı. Buna ek olarak kulübün mülkleri satışa çıkarıldı. Atatürk ölüm döşeğindeydi ve iktidar, İnönü'ye geçmek üzereydi. Kulüp yöneticilerine banka yolsuzlukları iddiaları sebebiyle davalar ve soruşturmalar açılacaktı. Kısacası günümüzde çokça –biraz da yanlış olarak- ifade edildiği üzere Güneş,

¹⁰ İkili averaj sistemi, 200 yıla yaklaşan modern futbol tarihinde görece yeni bir sistemdir. Bu sisteme göre iki takım arasında oynanan maçlara bakılır. Günümüzde Türkiye'de uygulanmaktadır. Bu sisteme göre her iki takımın puanı eşit ise, aralarında oynanan maçlar, üstün olan takımı belirler. Bu maçlarda bir takım, diğerine üstünlük sağlamışsa üst sırayı o takım alır. Fakat sağlayamamışsa yine genel averaja bakılır. İngiltere Premier Ligi'nde ikili averaj yoktur ve genel averaja bakılmaktadır.

*Güneş'in ölümünden sonra*¹¹ değil, ölümünden yaklaşık 1 ay kadar önce spor sahnesinden yok olmuştu. Atatürk, bu kulübün herhangi bir şekilde yöneticiliğini yapmamış, futbolla ilgilenmemiş, dönemin siyasi çatışmalarından münezzehe biri olarak konumlanırsa da daima (Güneş Dil Teorisi gibi sebeplerden ötürü) kulübün bir hamisi başkanı olarak anılmıştı. Pek tabii bu lanse edilmiş biçiminde kulüp yöneticilerinin ve Celal Bayar'ın payı büyüktü. Kulüp, Galatasaraylılarca “düşmanlık yapmakla” suçlandıysa da bu suçlamalar ne o günde ne de günümüzde Atatürk'e yöneltilmemiştir. Zaten Atatürk'ün Galatasaray'a düşmanlık etmesi için en ufak bir sebep yoktur. Yani kulübün güttüğü siyasetle Galatasaray'a karşı güttüğü politika, birbirinden bağımsızdı. Biri doğrudan siyasetle ve dönemin konjonktürüyle ilişkiyken diğeri ise sadece kulüp kurucu unsurlarının Galatasaray'dan kopmuş Galatasaraylılar olmasıyla ilgiliydi. Zaten ilerleyen yıllarda o kurucu unsurların bir kısmı Galatasaray'a dönecekti. Güneş, iki yıl boyunca âtil durumda kaldı ve 1940 yılında kesin olarak kapandı.

5.4. Galatasaray-Fenerbahçe Rekabeti

Her iki kulüp, birbirleriyle maç yaptığı günden itibaren ötekini en önemli rakip olarak addetmiştir. Her ne kadar 1931-1932 sezonu başlangıcında, gelirlerin eşit paylaşılmaması gerekliliği hususunda mutabık kalsalar da¹² bu ekonomik çıkar meseleleri dışında kulüpler, nadiren iyi anlaşmışlardır. 1910'larda Fenerbahçe, halkın takımı imajını sürdürmeye çalışmış, kurucuları St. Joseph'li olmasına rağmen Galatasaray'da var olan Liseli imajının aksine davranmayı tercih etmiştir. Bu, bilinçli bir tercihtir. Galatasaray ise Lise'den gelen ayrıcalıklarının her zaman farkında olmuş ve bu ayrıcalıklarla övünmekte bir beis görmemiştir. Kulüplerin siyasetle olan ilişkileri de birbirine paralel bir seyir izlemiştir. Her ne kadar her iki kulüp de ötekinin siyasetin himayesinde olduğundan şikâyet etse de genellikle iki kulüp de siyasete yakın durmaya çalışmıştır. Burada, Galatasaray'ın siyasi manevralar hususunda biraz daha hantal kaldığını söylemeliyiz. Fenerbahçe iktidarlarla hızlıca yakın ilişkiler kurmayı tercih etmekteyken genellikle Galatasaray, bu rekabette geri kalmamak için rakibinin izinden gitmeyi tercih etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra da ufak tefek kavgalar ve tartışmalar hiç eksik olmamıştı. 1927 yılında ise durum biraz daha sertleşecek, 1930'larda da bu rekabet, olanca hızıyla devam edecekti. Lig şampiyonunu belirleyecek olan 1927 yılındaki maçta önce futbolcular, sonra taraftarlar ve iddiaya göre bazı güvenlik güçleri de kavgaya karışmıştı. Olaylarla ilgili kaptanlar ve hakem, karakolda ifade vermek zorunda kalmıştı (Gökçağı, 2008: 156-157). Olaylar sonucunda Galatasaray yönetimi, Fenerbahçe'yle maç yapmayacaklarını söylemişlerdi. Konu, basında “Galatasaray, Fenerbahçe olduğu sürece millî takıma oyuncu göndermeyecek.” şeklinde milliyetçi bir hamasetle işlenince Galatasaray, geri adım atmak zorunda kalacaktı. Benzer bir hamaset, daha birkaç yıl önce Fenerbahçe üzerinden kendisini göstermişti ve Fenerbahçe, Millî takıma oyuncu göndermediği için kınanmıştı. 1927 yılında da konu “millî” olunca Fenerbahçe de konuyu kaşımaktan vazgeçmişti ve sadece bir sene sonra her iki takım, Gazi Büstü karşılaşmasıyla rekabetlerine kaldıkları yerden devam ettiler.

Şubat 1934'teki maç, Atabeyoğlu'na göre tarihteki en büyük Galatasaray-Fenerbahçe kavgasının yaşandığı maçı. Tıpkı 1927'de olduğu gibi futbolcular arasında başlayan kavgaya,

¹¹ Söylenceye göre İbrahim Necmi Dilmen, Atatürk'ün ölümünden sonra Ankara Üniversitesi'ndeki Güneş Dil Teorisi derslerine son verdi. Derslerin neden sonlandığı sorusuna cevap olarak ise “Güneş öldükten sonra onun teorisi nasıl hayatta kalabilirdi.” demişti.

¹² Taraftar bakımından güçlü oldukları için en fazla bilet satan bu iki kulüp, gelirlerden daha fazla pay istese de bu istekleri karşılık bulmayacaktı. Bunun üzerine her iki kulüp de Lig'den çekildiklerini açıklamışlardı. Bu, aynı zamanda bir güç sınavıydı fakat Lig'i yönetenler, geri adım atmamıştı. Daha sonra aynı gerekçeyle Beşiktaş da Lig'den çekilince o sezon “3 Büyükler” olmadan, 5 takımla oynanmıştı. Söz konusu sezon, televizyon diliyle “reytingler” epey düşmüştü.

kısa sürede taraftarlara ve hatta antrenörlere kadar sıçramıştı. Yarıda kalan maç sonrası İstanbul Futbol Mıntkası, her iki kulübün oyuncularına da ceza vermişti. Toplam on yedi futbolcunun ceza aldığı maç sonunda Fenerbahçe kalecisi Hüsamettin (Böke), ömür boyu men cezası almıştı zira stadyum balkonuna sıçrayıp Galatasaray antrenörünün üzerine yürüdüğü için kavgayı tribünlere sıçratmakla suçlanmıştı. Diğer futbolcular ise iki aydan altı aya kadar futboldan men edilmişti (Atabeyoğlu, 1991: 129-131; Yüce, 2015: 282). Atabeyoğlu'nun deyiimiyle "kurunun yanında yaş da yanmıştı" ve olaylarla ilgisi olmayan bazı oyuncular da ceza almıştı. Bu, aynı zamanda böylesi olaylara müsamaha gösterilmeyeceği anlamına geliyordu. Futbol, o tarihlerde "kitlelerin afyonu olarak" işlev görmüyor, en azından devlet veya Parti, bu yönde bir çaba göstermiyordu. Maçtan sonra hükümetten herhangi bir açıklama yapılmamıştı (İnönü'nün ilerleyen yıllarda Güneş-Galatasaray rekabetine dair sert açıklamalarda bulunduğu düşünülünce, olayın görmezden gelinmesi dikkate değerdir).

Fenerbahçe, cezaların hafifletilmesi gerektiği hususunda önce Futbol Mıntkasına, oradan sonuç alamayınca Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na başvurmuştu. İttifak da Fenerbahçe'nin başvurusuna rağmen cezalarda herhangi bir indirim gitmemişti. Fenerbahçe, olayı mahkemeye taşımaya karar verip bu yönde açıklamalar yapınca, dönemin Parti'deki spor yöneticilerini hayli kızdıracaktı. Doğu Bayezit Milletvekili Halit Bayrak, bazı Fenerbahçe yöneticilerinin ömür boyu hak mahrumiyeti cezası almasını sağlamıştı. Bununla da yetinmeyen Bayrak, kulübü kapatmakla ve sahasını elinden almakla tehdit etmişti (Gökçaftı, 2008: 159). Tabii ki Fenerbahçe, bu hamle karşısında kendine özgü ve daha önce defalarca test edilip onaylanan bir yöntemle başvuracaktı ve Şükrü Saracoğlu'nu başkanlığa getirecekti.

5.5. Şükrü Saracoğlu ve Fenerbahçe

Günümüzde politikacılar, popülist bir çizgiyi benimsediklerinden ötürü kulüplerle arasını iyi tutmaya, hiç değilse kötü tutmamaya çalışır ve genellikle bunu başarırlar. Aynı şekilde günümüz futbol kulübü yöneticileri, siyasi veya iktisadi ikbal açısından kulüp başkanlığını çok önemsemektedir. Nazlı Ökten'in de belirttiği gibi "üç büyüklerin birinin başkanıysanız, başbakanla görüşme ihtimaliniz, herhangi bir taraftardan daha fazladır" (ed. Zamur, 2015: 164). Fakat Şükrü Saracoğlu bahsedilen siyasetçi veya kulüp yöneticisi tipolojisinden uzaktır. O, popülizme pek fazla ihtiyaç duyulmayan Tek Parti Dönemi'nin siyasetçisidir. Öte yandan kulüp başkanı olarak o, zaten istediği tüm makamlarla rahatlıkla iletişim kurabilmektedir. Saracoğlu'nun motivasyonu, ancak ve ancak Fenerbahçe'yi gerçekten koşulsuz ve belki de irrasyonel olarak sevmesiyle açıklanabilir. Zira 1950'de gözden düştükten sonra bile Fenerbahçe maçlarını stadyumda, basın tribününden takip etmiş; ömrünün sonuna dek Fenerbahçe'ye olan ilgisini sürdürmüştür.¹³

1887'de Ödemiş'te doğan Saracoğlu, eğitim için gittiği İzmir'de İttihatçı kadrolarla tanışmıştır. Millî Mücadele'ye de katılan Şükrü Saracoğlu, Cumhuriyet'in elitleri arasına girmeyi başarmış ve başbakanlık dahil çeşitli kademelerde görevler üstlenmiştir. Saracoğlu,

¹³ Tek Parti Dönemi'nin birçok kademesinde görev almış olan Şükrü Saracoğlu, Demokrat Parti'nin iktidarından sonra gözden düşmüştü. Zira o, CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kuran kanatta yer almıyordu. Şükrü Saracoğlu, 1950'den sonra Şeref Tribünü'nde kendisine yer verilmemesi üzerine Fenerbahçe maçlarını Basın Tribününden izlemiştir. İşadami ve gazeteci Feyyaz Tokar'ın anlatımına göre Şükrü Saracoğlu, son derece rahatsız olduğu günlerde bile maçları tribünden takip etmeyi tercih ederdi. Halk Partisinin mağlup aday olduğu için, eski bir başbakan olmasına rağmen Şeref Tribününe alınmazdı. Kendisini görüp kollarına giren gençler ve bastonu yardımıyla basın tribününe oturan Saracoğlu'nu, Basın Tribünü'nün hemen yanındaki şeref tribününden izleyen yeni siyasi elitlerin bir kısmı bu manzarayı "göz ucuyla seyrederek galiba acayip bir memnuniyet duyarlardı". Oysa o günlerde "Falanca D. P. Ocağının başkanı olan manifaturacıdan tutun da vazifesi efendisinin çocuklarının üşümemesi olan 'sıfatsızlara' kadar herkes, ismi 'şeref locası' olan bu yere oturuyordu" (Şenol, 2024: 360-361).

başbakanlık dışında mübadele heyeti başkanlığı, dış işleri, maliye ve adalet bakanlıkları yapmış; meclis başkanlığı görevini de üstlenmiştir. 1929 yılında Adalet Bakanı iken şimdiki Fenerbahçe Stadyumu'nun bulunduğu sahayı İttihatspor kulübünün elinden alınıp önce Millî Emlak'a oradan da Fenerbahçe'ye kazandıran kişi de Şükrü Saracoğlu'dur. Fenerbahçe stadyumun önce kiracısı, sonra da tapulu sahibi olmuştur.

Döneminin İttihatçı Fenerbahçe Başkanı Hamit Hüsnü Bey, kendisinin ve Bayındırlık Bakanı'nın siyasal gücünü kullanarak Uhuvvet Kulübü'nün, kumar oynattığı gerekçesiyle çıkarıldığı Kuşdili'ndeki lokal binasının Fenerbahçe Kulübü'ne devrini sağlamıştı. Bu binanın 1932 yılında yanmasıyla Fenerbahçe'nin hemen hemen tüm ödül ve kupalarının yanı sıra kulübe ait arşiv değeri taşıyan pek çok şey yanmıştı. Lokalin yanmasıyla Şükrü Saracoğlu'nun önderliğinde büyük bir yardım kampanyası yapılmıştı ve kampanyaya Atatürk de bizzat 500 liralık bağışta bulunmuştu (Atabeyoğlu, 1991: 122). Bu bağışla birlikte kampanya deyim yerindeyse çığ gibi büyümüşü. Kampanya parasal yardımla sınırlı kalmamıştı. Durumu fırsat bilen Şükrü Saracoğlu, stadyumun Fenerbahçe'ye tapusuyla devredilmesi için girişimde bulunmuştu ve sonuç almıştı. "Kamu yararına faaliyet gösteren kurumlar" kapsamında değerlendirilen Fenerbahçe, hükümetin İstanbul Valiliğine fiyat belirleme hususunda yetki vermesine binaen 9 bin lira bedelle ve 10 taksitle Fenerbahçe'nin olacaktı. Atatürk'ün bizzat 500 lira bağışta bulunduğu, 1932 yılının Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı'nın görece düşük bütçesinin 50 bin lira olduğu düşünülünce (Bayansaldüz'dan akt. Gökaçtı, 2008: 151) 10 taksitle 9 bin liraya Kadıköy'de bir stadyuma sahip olmak, neredeyse bedava anlamına geliyordu.

Fenerbahçe, ilginç bir serüven sonucunda tapusu kendisine ait stadyumu olan ilk kulüp olmuştu. İttihatçı Başkan Hamit Hüsnü Bey'in kendine özgü yöntemlerle Fenerbahçe'ye devrettiği lokal yanmış, bu yangın sonucunda 1929 yılından itibaren İttihatçı Aydınöğlu Raşit Bey'e *gününi göstermek* amaçlı el koyulan ve Fenerbahçe'ye kiralanan İttihatspor sahası, Fenerbahçe'nin tapulu malı olmuştu. İttihatçılar sayesinde devralınan lokalin yanması sonucu İttihatçılardan devralınan stadyum, Fenerbahçe'nindi ve dönemin koşullarına göre bu durumda ideolojik yahut politik bir tezat bulunmuyordu. Fakat tapulu stadyuma sahip olan ve imtiyazlıymış gibi görünen Fenerbahçe, rakiplerine de bir yol açmıştı. Artık tüm kulüpler, devletten yahut Parti'den bir şeyler *koparabilmek* için fırsat kollayacaklardı.

Yukarıda da belirtildiği üzere Halit Bayrak'ın Fenerbahçe'yi kapatmakla tehdit etmesiyle birlikte Saracoğlu, kulüp başkanlığına getirilecekti. Cumhuriyet öncesinde yönetici elitlerin kulüp başkanlığı yapması, tanıdık bir uygulamaydı. Cumhuriyet Dönemi'nde de kulüpler ve yönetici elitler dirsek temasını sürdürdüyse de hükümette böylesi önemli görevlerde bulunan birisinin doğrudan kulüp başkanı olması, Cumhuriyet tarihinde bir ilkti.¹⁴ Başkanlık teklifine cevap olarak Şükrü Saracoğlu "Fenerbahçe gibi yurdun övünç kaynağı bir spor kulübüne hizmet etmek benim için en büyük şereftir." diyerek cevap verecekti (Dağlaroğlu, 1987: 662). Saracoğlu'nun koruyucu şemsiyesi altında Fenerbahçe'nin herhangi bir yönetici elitten korkmasına gerek kalmayacaktı. Güneş'in Türk futbolunu ezen dışlıleri bile Fenerbahçe'ye Galatasaray ve Beşiktaş kadar zarar veremeyecekti.

¹⁴ Bu uygulamanın öncülerinden Fenerbahçe sayesinde uygulama yaygınlaşacaktı ve diğer büyük kulüpler de bu yola tevessül edecekti. Siyasetçi Başkan modelinin ilk örneğini vermiş olan Fenerbahçe, son örneğini de 1960 yılında, darbeden hemen önce Demokrat Parti'nin çok önemli isimlerinden Medeni Berk'i başkanlığa getirerek verecekti. Berk'in Yassıada'da yargılanmasına ve ordunun da bir aktör olarak siyaset sahnesinde yer almasına istinaden büyük kulüpler artık "ne olur ne olmaz" diye bir daha aktif siyasetçileri başkan yapma yoluna gitmeyeceklerdi. İlerleyen dönemde şehir takımlarının başkanlarının, aynı zamanda Belediye Başkanlığı yaptığına şahit olacak olan Türk Futbolu, benzer tabloyu 3 büyüklerde bir daha görmeyecektir.

Saracoğlu ve Fenerbahçe ilişkisine dair hoş olmayan hadiselerin en büyüğü 1946 yılında, Saracoğlu başbakanken yaşanacaktır. Başbakanlık Kupası'nı kazanan Fenerbahçe için örtülü ödenekten bir defaya mahsus olmak üzere 5 bin liralık tahsisat çıkarılmıştır. Ayrıca bazı futbolcular, Sümerbank'ta müfettiş olan Fenerbahçeli Hayrullah Güvenir aracılığıyla ve pek tabii Saracoğlu'nun öncülüğünde Sümerbank'ta çalışıyor gibi gösterilecekti. Futbolcu Fikret Arıcan, bir süre ambar müdürlüğünde görev almıştı (Gökçaftı, 2008: 164). Profesyonelliğin olmadığı ve futbolcuların resmi olarak para kazanmadığı bir dönemde bu uygulama, yaygındı. Benzer yollara Güneş'in de başvurduğu bilinmektedir. Öte yandan futbolcuların söz konusu kurumlarda gerçekten çalışıp çalışmadığı, daima muğlak bir konu olarak kalmıştır.

Sonuç

Türkiye'de futbol oynandığı günden beri siyasetle ilişki içinde olmuştur. Futbolu ilk olarak gayrimüslimlerin oynaması da ilk Türk futbol kulübünün İngilizce bir isim alması da futbol oynamasına tolerans gösterilen ilk Türk kulübün Mekteb-i Sultani'nin takımı Galatasaray olması da siyasetle ilişkilidir.

Bu ilişkide bazen siyasetçiler futbola nüfuz etmiş bazen de futbol kulüpleri siyasetin güdümüne girmeyi tercih etmiştir. İlk “meşru” futbolcular, bürokratik elitlerin çocukları veya bürokrasiye elit yetiştiren Galatasaray Lisesi'nin öğrencileri olmuştur. Günümüzün aksine futbol malzemesi ve futbol oynayacak alan bulabilmek bile belli bir ekonomik güç gerektirdiğinden yoksul ve ayrıcalıksız kişiler, bu spora bir süre uzaktan bakmak durumunda kalmışlardır.

İstibdat Dönemi'nde Galatasaray'ın, Batı'dan gelen bu oyunu oynaması Saray tarafından görece hoşgörüsüyle karşılanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücü eline geçirdiği dönemde ise Türk ve Müslümanlar, Cemiyet'in politikasına paralel olarak birçok alanda örgütlenmiştir. Bu alanlardan biri de futboldur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkiye'de futbolun kitleleri mobilize etme gücünü en erken fark eden oluşumdur. Cemiyet'in ideolojisine uygun olarak milliyetçilik akımı, futbolda da kendisini göstermiştir. Futbol kulüplerinin milliyetçilik akımını kolayca benimsemesinde; kurulan ilk Türk kulüplerinin sınıfsal, dinsel veya mezhepsel olarak herhangi bir arka plana dayanmamış olmasının etkisi vardır. Başka bir ifadeyle ideolojilerden kalan boşluğu, milliyetçilik doldurmuştur. İttihat ve Terakki'nin gücü elinde bulundurduğu dönemin sembol takımı; Altınordu'dur. İttihatçıların askeri kanadı tarafından yönetilen kulüp, birçok imtiyazdan yararlanmıştı. Öyle ki kulübün futbolcuları, Birinci Dünya Savaşı esnasında cepheye gönderilmemiş; İstanbul'daki muhaberat bürolarında ‘sembolik’ askerlik yapmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı esnasında başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerdeki yabancıların mallarına el koyulunca, bu malların bir kısmı Cemiyet'e yakınlık statüsüne göre futbol kulüplerine dağıtılmıştır. Aslan payını Altınordu, Fenerbahçe ve Galatasaray almıştır. İşgal yıllarında ise durum tersine dönmüş, Altınordu gücünü yitirmiştir. Yeni duruma ayak uydurmayı başarabilen “üç büyükler” bu dönemde de ayakta kalabilmiştir. Bu kulüplerden Galatasaray; işgal yıllarındaki zorlukları, Mekteb-i Sultani sayesinde daha kolay aşabilmiştir. Kurtuluş Savaşı esnasında, değişen koşullara uyum sağlayıp kazanan tarafı seçmeyi başarabilen kulüpler, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu yaklaşımlarını sürdürmüşlerdir.

Erken Cumhuriyet Dönemi, futbolda kurumsallaşmanın başladığı yıllardır. Kurumlara seçilen ve atanan kişilerin hangi takımlı olduğuna yönelik –günümüzde çok tanıdık olan- tartışmalar o yıllarda da gündemi meşgul etmiştir. Ayrıca millî maçlar aracılığıyla futbol; uluslararası ilişkiler için kullanılmıştır.

1930'lu yıllar, Türkiye'nin iktisadi anlamda devletçilik politikasının benimsediği yıllardır. Fakat devletçilik; iktisatla sınırlı kalmamış ve futbol dâhil birçok alanı kuşatmıştır. Aslında Cumhuriyet elitleri, bir politika olarak az sayıda üst düzey bireysel sporcu veya futbol takımı çıkarmak yerine spora yapılan yatırımlardan tüm halkın yararlanmasını istiyordu. Sıhhatli vücutlarla dolu bir ulus, bir kişinin halter şampiyonu olmasından daha önemliydi. Futbolun sık sık kavgalara yol açması da devletin futbola olumsuz bakmasının nedenlerinden biriydi. Buna rağmen Tek Parti içinde futbolla ilgilenen figürler de vardı. Bu kişilerden Şükrü Saracoğlu, Fenerbahçe başkanlığı yapmıştır. Fenerbahçe'nin bugünkü stadyumun mülkiyetine sahip olmasında, Saracoğlu'nun emeği yadsınamayacak kadar fazladır.

İktidara yakın oldukları ölçüde ekonomik imtiyaz alacaklarını öğrendikleri için; kulüpler, Cumhuriyet Dönemi'nde de yönetici elitleri başkan veya hami başkan yapmayı tercih etmişlerdir. Bu noktada Galatasaray, rakiplerine kıyasla biraz yavaş davranmanın bedelini Güneş Kulübü'nün kuruluşuyla ödemiştir. İttihatçılar için Altınordu neyse Tek Partili Cumhuriyet Dönemi için Güneş odur. Güneş de tıpkı Altınordu gibi Galatasaray'ın içinden çıkarak kurulmuştur. 1933 yılında *Sarı-Kırmızı* ismiyle kurulan ve bir dizi olay sonucunda ismini *Güneş* olarak değiştiren kulüp, adını *Güneş Dil Teorisi*'ne dayandırarak bürokratik anlamda karşı konuşamaz bir güce dönüşmüştür. Galatasaray'dan ayrılan Celal Bayar'a yakın kişiler tarafından kurulduğu için Güneş, ilginç bir ideolojik karmaşayı da bünyesinde barındırır: Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en devletçi takımı; Parti içindeki *liberal kanat* olarak anılanlar tarafından kurulmuştur. Atatürk'ün futbolla ilgilenmemesine rağmen Güneş; isminden, yöneticilerinden ve lanse ediliş biçiminden dolayı Atatürk'ün takımı olarak anılmıştır. Güneş'in en büyük rekabeti Galatasaray'a karşıdır fakat bu karşıtlık; Atatürk'ün veya Tek Parti'nin Galatasaray'a olan husumetiyle ilgili değil, Güneş'in kurucularından olan Galatasaraylıların Galatasaraylı yöneticilerle olan husumetiyle ilgilidir. Herhangi bir taraftar tabanına dayanmaması ve İsmet İnönü-Celal Bayar rekabetinde İnönü'nün kazanacağını anlaşılması üzerine Güneş, gücünü yitirmiş ve bir süre sonra kapanmıştır.

Türkiye'de futbol-siyaset ilişkisi en başından itibaren var olmuştur. Bu ilişki İmparatorluk Dönemi'nde de Meşrutiyet Dönemi'nde de savaş yıllarında da sürmüştür. Futbol-siyaset ilişkisi Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de devam etmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ilişkinin bir gün sonlanacağına dair herhangi bir emare yoktur.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Acar, G. (2023). *Türk spor teşkilatı*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akın, Y. (2019). *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İletişim Yayınları.
- Atabeyoğlu, C. (1991). *Türk spor tarihi ansiklopedisi: 1453-1991*. Fotospor.
- Bora, T. & Erdoğan, N. (2015). Dur tarih vur Türkiye. R. Horak, W. Reiter, T. Bora (Ed.), *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler* içinde (223-242. ss.), İletişim Yayınları.
- Dağlaroğlu, R. (1987). *Fenerbahçe Spor Kulübü tarihi: 1907-1987*. Kendi Yayınları.
- Dikici, S. T. (2014). *Yakarız bu gezegeni: Futbol, siyaset ve tribünlere dair*. Caretta Kitapları.
- Dikici, S. T. (2015). *Futbol, fado, fiesta: Futbol, tribün ve siyaset üzerine*. Sinemis Yayınları.

- Engin, V. (2016). *Mekteb-i Sultani*. Yeditepe Yayınları.
- Ertekin, F. (2021). *Din, harp, futbol*. Vadi Yayınları.
- Galeano, E. (2021). *Gölgede ve güneşte futbol*. (Çev: E. Önalp, M. N. Kutlu), Can Sanat Yayınları.
- Gökaçtı, M. A. (2008). *Bizim için oyna: Türkiye'de futbol ve siyaset*. İletişim Yayınları.
- Görgün, E. (2017). *Takımdan ayrı düz yazılar*. Karakarga Yayınları.
- Irak, D. (2013). *Hükmen yenik: Türkiye'de ve İngiltere'de futbolun sosyo-politiği*. Evrensel Basım Yayın.
- Perin, N., Tanyolaç, N., Ünsi, T., Hiçyılmaz, E., Gökçe, A., Taner, G. (1981). *Spor ansiklopedisi (Cilt 1)*. Tercüman Futbol.
- Radev, S. T. (2018). *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi: Resneli Bulgar bir talebenin hatıraları 1879-1898*. (Çev: G. P. Kostandov), Kronik Kitap.
- Sarı, Y. (2019). *İran'da bir futbol kulübü: Traktor Sazi ve İran'daki Türk kimliği*. Kaknüs Yayınları.
- Şenol, M. (2020). *Gayriresmi futbol tarihi*. Mundi Kitap.
- Şenol, M. (2024). *Siyaset, kulüp, stadyum: İstanbul futbol kültürünün değişimi*. Remzi Kitabevi.
- Şevki, O. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlık Spor Kulüpleri ve Sporcular*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekil, S. (1983). *Galatasaray: Dünden bugüne 1905/1981*. Arset Matbaacılık.
- Yılmaz, İ. (2021). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e futbol*. Gece Kitaplığı.
- Yüce, M. (2015). *İdmançı ruhlar: Futbol tarihimizin klasik devreleri 1923-1952*. İletişim Yayınları.
- Yüce, M. (2018). *Ale'l-İtlak baldırı çıplak*. İletişim Yayınları.
- Yüce, M. (2019). *Osmanlı melekleri: Futbol tarihimizin kadim devreleri*. İletişim Yayınları.
- Zamur, C. (2015). *Gözden kaçan pozisyonlar*. İletişim Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Football, which arrived in Turkey in the late nineteenth century, was first played by non-Muslims and institutionalized by them. In those years, when football was relatively expensive, only the children of the privileged could play the sport. Unlike in other countries, the competition of clubs in Turkey was not shaped by any ideological opposition. However, since there was a need for opposition in competitions, the opposing teams used certain labels against each other. One of these labels is related to being close to the government. In this study, it has been tried to show that football clubs have never been far from power.

Since football clubs in Turkey are not divided by religions, sectarians or classes, they have filled these ideological gaps with nationalism, just as they do today. This is because nationalism is the easiest and effortless ideology to adopt. It should also not be forgotten that the conditions of the period encouraged nationalism all over the world.

Until 1908, when the Sultan was powerful enough, the first official football matches in the Ottoman Empire were played by teams formed by foreigners and non-Muslim Ottoman citizens. The first Turkish team was the Black Stocking, formed by the children of the bureaucratic elites. Although the English name was chosen to avoid attracting the attention of the Palace, the club played only one match and was shut down. The founders of the club received major or minor punishments depending on their level of proximity to the bureaucracy. In time, such strict practices were removed and the Galatasaray High School team, which had been established to raise bureaucrats for the Palace, was included among the foreign teams that played official matches. In 1908, with the declaration of the Second Constitutional Period, clubs were officially established, although they did not have official status until then.

The Committee of Union and Progress, which had taken power, was the earliest political formation in Turkey to recognize the importance of football in terms of influencing the masses. Therefore, the Committee tried to take over Galatasaray and Fenerbahçe. The first attempts failed due to Galatasaray's high school roots and a powerful figure like Teyfik Fikret standing against the Unionists. After Teyfik Fikret's resignation as the school principal, Galatasaray distanced itself from the Unionists and benefited from the buildings, boats and equipment confiscated from foreigners. Fenerbahçe, on the other hand, which was targeted by the Unionists, established good relations with the Unionists from the early days, both because it aligned with their ideological goals and in order to benefit from the power of the Unionists. Fenerbahçe also received economic rewards for this. Altınordu, another semi-official club of the Unionists, was the symbol club of the period.

After the establishment of the Republic, football clubs continued to maintain good relations with the ruling Single Party. During this period, many party members became the president or manager of the clubs. In this way, bureaucratic issues were handled more easily, and economic privileges were granted to the clubs. Şükrü Saracoğlu, one of the most powerful politicians of the period, served as Fenerbahçe president during this period.

The Güneş Club, which was established by people who left Galatasaray, was also a club established by the ruling elite of the Single Party Period. This club carried out activities in many fields other than football and assumed the role of the bearer of certain ideologies of the Republic. Nevertheless, Güneş should not be considered as the Single Party's team with absolute power. The competition between different groups within the Party also had a negative impact on Güneş. In fact, when it became clear that Atatürk's death was imminent and that İsmet İnönü would come to power, Güneş's leaders left the club. Nevertheless, almost all of the leaders were punished as a result of some accusations during the reign of İsmet İnönü.

This study is not based on any field research. The method followed is a literature review.